

**SOSYAL EŞİTSİZLİKLERİN GİDERİLMESİNDE BİR ÇÖZÜM
ÖNERİSİ : CİNSİYET ESASLI BÜTÇELEME
(TEORİ, GELİŞİM VE UYGULAMA)**

Doç. Dr. Abdülkadir IŞIK*
Öğr. Gör. Hayriye IŞIK*

ÖZET

Bütçe ve bütçe süreci kamusal hizmetlerin yerine getirilmesinde en önemli araçlardan biridir. Bütçe ekonomik, siyasi, hukuki ve denetim fonksiyonları ile bu görevini yerine getirmektedir. Günümüzde toplum refahının sağlanabilmesi için bütçe süreci bir takım yeniliklerle ve değişimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar içinde en önemli olanlardan biri cinsiyet esaslı bütçeleme yaklaşımıdır.

Geleneksel bütçe yaklaşımlarında cinsiyet konusu pek göz önüne alınmazken, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik nedeniyle dikkatler bu konudaki gelişmelere odaklanmıştır. Bu süreçte, kamusal faaliyetler ana olarak kamu harcamaları ve kamu gelirleri ekseninde oluştuğu için, bu iki ana başlığın cinsiyet eşitliğine ve eşitsizliğine ne gibi katkılar yaptığının belirlenmesi kamu politikalarının etkilerinin belirlenmesi açısından önem kazanmaktadır. Popüler ve güncel bir konu olan cinsiyet esaslı bütçe yaklaşımı ile cinsiyet ve bununla ilgili konular, kamu kesimi faaliyetlerine hakim kılınmak suretiyle, kamu harcamaları, kamu gelirleri, devlet borçları, bütçe, bütçe süreci, bütçe çıktılarının değerlendirilmesi yapılmaktadır. Söz konusu bu değerlendirme cinsiyet baz alınarak yapıldığında, kamu politikalarının cinsiyet eşitliği, yada eşitsizliğine hizmet ettiği daha iyi anlaşılabilir ve gelecekte uygulanacak politikalara daha etkili yön verilebilir.

Bu çalışmanın ana amacı, giderek artan bir öneme sahip olan cinsiyet esaslı bütçe ile ilgili temel tanımlamalara, uygulama çerçevesine, ve ülke örneklerine değinmektir. Çalışma bu amacını bir adım öteye götürerek cinsiyet eşitsizliklerini ölçen yöntemlere de değinmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cinsiyet esaslı bütçe, Cinsiyet Eşitsizlikleri, Cinsiyet Eşitliği ve Kamu Politikaları

ABSTRACT

**SOCIAL INEQUALITY PROBLEMS AND IT'S SOLUTIONS:
GENDER BASED BUDGETING**

Budget and budget process has a various effects on the economy and people, also budget as an important tool for a fiscal policy. Gender budgeting is a relatively new approach used to ensure mainstream financial and budgetary policy and promote gender equality. Gender budgeting is mainly about the general or mainstream budget. Nevertheless, a separate presentation and high lighting of expenditure directly affecting women in comparison to men may be a tool for awareness-raising and in the longer term restructuring of the budget to better reflect the needs and interests of both women and men. The aim of gender budgeting is to transform financial and budgetary, policy in accordance with gender equality objectives.

Gender Budgeting is an application of gender mainstreaming in the budgetary process. It means a gender-based assessment of budgets, incorporating a gender perspective at all levels of the budgetary process and restructuring revenues and expenditures in order to promote gender equality.

Gender budgeting initiatives contribute to gender mainstreaming by focusing on the gender dimensions of government budgets, both revenue and the expenditure side. This paper gives a short introduction to gender budgeting in some country example and some of the key ideas and tools of gender budgeting. This paper also includes, gender budgeting application and its tools. Another aim to this paper, given an

* Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

* Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü.

detailed analysis about measurement of gender equality and inequality problems.

Key Words: Gender Budget, Gender Inequality, Gender Equality and Public Policy

GİRİŞ

Cinsiyet Bütçeleri ve Cinsiyet Esaslı Bütçe kavramı, "cinsiyete karşı hassas bütçeler" ve "kadınların bütçeleri" gibi tüm terimler cinsiyete dayalı bütçe süreç ve araçlarını tanımlamak için birbirlerinin yerine değiştirilerek kullanılır. Cinsiyet esaslı bütçe ise, cinsiyete duyarlı bütçeler bunun araçları ve buna ilişkin süreçlerden oluşmaktadır. Devlet bütçelerinde kaynakların etkin tahsisi ve cinsiyet analizlerini kolaylaştırmak için geliştirilen cinsiyet esaslı bütçelerin kadınlar için yapılan ayrı bir bütçe olarak algılanmaması gerekir. Cinsiyet esaslı bütçe, devletin ana bütçesinin, kadınlar ve erkekler üzerindeki etkisinin daha açık görülmesine yönelik çaba ve yaklaşımlardan biri olarak ele alınabilir.

Ulusal bütçeler genellikle formüle edildikleri şekle göre değerlendirildiğinde, kadınların ve erkeklerin farklı sosyal gruplar olarak belirlenmiş rollerini, sorumluluklarını ve yeteneklerini göz ardı etmektedir. Cinsiyetten bağımsız bir perspektiften bakarak oluşturulan bu bütçeler, kadın ve erkekler üzerindeki farklı etkileri de genelde göz önüne almamaktadırlar. Çünkü, bu tür bütçelerin herhangi bir toplumdaki rolü, sorumluluğu ve yeteneği aynı değildir. Bugüne kadarki bütçe uygulamalarında, genellikle ortaya çıkan farklılıklar, toplumda eşitsizlik boşlukları oluşturarak kadınları dezavantajda bırakan bir şekilde oluşmuştur. Sonuçta, bütçe devletler tarafından oluşturulan taahhütler ve devletlerin parayı nasıl topladığı ve harcadığına dair bir karar verme süreci arasındaki boşluğu analiz etmede önemli bir araçtır. Cinsiyete duyarlı bütçeler ise, ortaya çıkan bu tür boşlukları daraltmaya ve aleyhinde boşluklar oluşan taraflara katkıda bulunan bir araç niteliğindedir.

Bugüne kadar yapılan uygulamalar değerlendirildiğinde tahsis edilen kaynakların etkisi ve gelişimine cinsiyet temelinde yaklaşım konusuna yeterince önem verilmemiştir. Cinsiyet bütçeleri cinsiyet eşitsizliklerini değiştirmeye yönelik potansiyel içermesine rağmen, bu yöntem cinsiyet eşitsizliği ile ilgili bütün sorunları tek başına çözecek güçte değildir.

Cinsiyet eşitsizliğini giderici politikalar, farklı gruptaki erkek, kadın ve çocuklarla ilgili olduğu gibi, kadın, erkek ve kız ve oğlan çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayan çıktıları görmek için var olan uygulamaların nasıl daha iyi rehabilite edilebileceğini kapsayan bir süreçtir. Cinsiyete duyarlı yani cinsiyet esaslı bütçe uygulamalarının tek bir modeli veya standart bir yaklaşımı yoktur.

1984'de pilot proje olarak Avustralya cinsiyet esaslı bir bütçe oluşturan ilk ülkedir. Cinsiyet esaslı bütçe hazırlama girişiminde bulunan ülkelerin tam olarak hangileri olduğu literatürde net değildir ancak, birçok ülkenin bu yönde ilerleme kaydettiği görülmektedir. Barbados, Fiji, Kenya, Mozambik, Namibya, Filipinler, Güney Afrika, Sri Lanka, St. Kitts, İsviçre, Tanzanya, Uganda, İngiltere, Zambia, Zimbabve (Unifem, 2000) ve Büyük Britanya ülkelerinin büyük çoğunluğu bu grupta ele alınabilir.

Cinsiyet bütçesinin merkezinin ne olduğu veya ne olması gerektiği net değilken, yukarıdaki söz konusu ülkeler, cinsiyet esaslı ve duyarlı bir bakış açısıyla çoğunlukla kamu giderlerinin ve gelirlerinin analizine odaklanmışlardır. Cinsiyet esaslı bütçe üzerinde var olan literatür ve çalışmalar son zamanlarda literatürde kamu yönetimine feminist yaklaşımlar adı altında ortaya çıkmıştır (Stivers, 1993, 2000; White, 1995, Hendricks, 1995). Ancak, Orosz'a göre, "bu tanımlama kamu bütçe ve maliyesi alt dalında gerçekte yoktur" (Orosz, 2001; 135). Bir diğer görüşe göre, cinsiyet bütçesi hareketi, feminist antolojisinde henüz yer almamaktadır (Eikenberry, 2001; 17).

1. Cinsiyet Esaslı Bütçe Kavramı ve Çerçevesi

Ekonomik yaşam ile ilgili deneyimlere bakıldığında, cinsiyet eşitliği gerçekleştiğinde, ekonomik kazançların artması, üretim ve insan kapasitesinin daha iyi gelişmesi gibi olumlu sonuçların elde edildiği

görülebilir. Kadınların ekonomik açıdan güçlenmesi tüm ülkeler için üretkenliğin artmasına, daha az stres ile daha iyi bir sağlık düzeyini elde etmeye katkı yaparak bunun sonucunda milli gelir ve büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Bugüne kadarki uygulamaların ışığı altında, devlet bütçelerinin doğrudan ve dolaylı etkilerine bakıldığında, ekonomik politika ve devlet bütçelerinin genellikle "cinsiyete temeline karşı hassas olmayan, duyarsız" bir şekilde değerlendirilmesi mümkündür. Aslında, cinsiyet esaslı bütçedeki tek amaç, cinsiyet bütçesi inisiyatiflerini kamu politikalarıyla kaynaştırmaktır, bu kolaylığa rağmen, bunun henüz başarılamamış olmasının kurumsal, politik, kültürel ve sosyal faktörlerden oluşan gibi bir çok nedeni vardır.

Binyıl Kalkınma Hedeflerini belirleyen Birleşmiş Milletler ulusal topluluklar ile beraber 2005 yılından itibaren ilk ve orta öğretimde cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu şekilde, kız ve erkek çocuklarının eşit olarak eğitim hakkına ulaşmaları yönünde önemli bir amaç belirlenmiştir. Bilimsel araştırmalara göre, kız çocukları için olan eğitim, yoksulluğu azaltmanın en etkili yollarından birisidir. Ayrıca, kadınlar için eğitime yapılan yatırım, milli gelirdeki başarısızlığı azaltmanın da en etkili yollarından biri olarak görülmektedir.

Cinsiyet esaslı bütçe kadınlar için ayrı bir bütçe oluşturmayı amaçlamaz. Onun yerine cinsiyetin amaç ve esas olarak alındığı bir bütçe yapmayı amaçlar. Bu bütçenin meydana getirilmesindeki amaç, kamu gelirlerini artırmanın yollarını ve kamu harcamalarının analizini cinsiyet perspektifinde erkek ve erkek çocuklarından çok, kadın ve kız çocukların üzerindeki etkileri ve sonuçlarını belirlemektir. Cinsiyet bütçesinin oluşturulmasında en önemli sorun, cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek için oluşturulacak mali önlemlerin ne derece etkili olacaktır. Bu konuda alınan önlemlerin cinsiyet eşitsizliğini azaltıp azaltmayacağı ya da artırıp artırmayacağı veya hiçbir etki oluşturup oluşturmayacağı konuları etrafında tartışmalar devam etmektedir

Cinsiyet esaslı tüm bütçe programları ve uygulamalarında sayısal olarak eşit miktardaki bir harcamanın erkek ve kadınlara ulaşması gerektiği şeklindeki bir yargı ve önerme doğru değildir. Kadınlar ve erkekler farklı ihtiyaçlara sahip olabilirler veya kendileri için yapılacak harcamanın gelirini sağlayabilirler. Örneğin; sağlık programlarında anne sağlığı ile ilgili harcamalar kadınlara yöneliktir. Erkekler bu hizmetlerden yararlanamazlar. Buradaki fayda ayrımı net yapılabilir. Diğer taraftan tam kamusal mal olarak ifade ettiğimiz bazı malların yararlanıcılarını net olarak belirlemek mümkün değildir. Sokak aydınlatmaları, savunma, güvenlik, adalet v.b. gibi örneklerde, bu hizmetlerden yaralananların kadın ve erkek olarak ayrılması ve cinsiyet temelinde diğer analizlerin yapılması mümkün değildir.

Cinsiyet esaslı bütçeden anlaşılan kamu harcamalarının % 50'sinin kadınlara % 50'sinin erkeklere tahsis edilmesi değildir. Aksine, yapılan kamu harcamalarının kadın ve erkeklerin öncelik ve ihtiyaçlarına uygun, eşit ve adil bir şekilde hizmet sunulması yoluyla cinsiyet eşitsizliğinin azaltılmasına ne kadar hizmet edildiğinin belirlenmesi önemlidir.

Benzer durum kamu gelirlerinde de görülür. Cinsiyete bütçeleri toplanan kamu gelirlerinin % 50 sinin kadınlara, % 50'sinin de erkeklere harcanması değildir. Bu durumda, milli gelirin büyük bir kısmının kadınlardan erkeklere aktarılması söz konusu olacaktır. Bu da doğrudur, çünkü çalışan nüfusun büyük çoğunluğu erkek nüfustur. Bu nedenle erkek nüfusun daha yüksek vergi ödemesi de vergi adaleti açısından doğrudur. Özellikle kadınların aileyle ilgilenmek gibi ücreti olmayan işlerde ve benzeri yerlerde çalıştıkları düşünülürse, kadınların erkeklerden daha çok ekonomik katkıda bulduklarını belirtmek gerekir. Cinsiyet esaslı bütçeler bu konulara odaklanarak vergi ve harcama sistemlerinin analizi ve cinsiyet dağılımı üzerinde durmaktadır.

Ancak, sadece cinsiyet eşitsizliği üzerinde durmak, diğer eşitsizlikleri ortadan kaldırma amacını tek başına gerçekleştiremez. Cinsiyet eşitlik analizi diğer eşitsizlik türlerinin de dikkate alınarak, - sınıf, ırk, bölge

v.b. gibi alanlarda ortaya çıkan eşitsizlikler gibi- birlikte ele alınması gerekir.

2. Cinsiyet Esaslı Bütçe Analizinin Araçları ve İlkeleri

Cinsiyet esaslı bütçe çalışması her zaman, kamu harcamaları, bunların artması ve kamu gelirleri ile ilgili cinsiyet analizi üzerinde durur. Ancak, bunun yapılabilmesinin formüle edilmiş ve standardize edilmiş tek bir yolunun olmadığı belirtilmişti. Ancak, bu konuda kullanımda ve benimsenmiş çok sayıda analitik araç vardır (Elson, 1998; 938)

Ancak, hangi amaç için kullanılırsa kullanılsın, cinsiyet bütçe analizi yapılırken iki ilke üzerinde durmakta fayda vardır.

a. Bireylere dayalı olduğu kadar hane halkına da dayalı değerlendirme yapılması gereği

Bütçeyi zengin evlere kıyasla yoksul evlerin bakış açısından değerlendirmek önemlidir. Kadın ve erkeklerin bakış açısından bütçeyi belirlemek bu konuda atılacak ilk adımdır. Bir evde yaşayanlar bazı kaynakları paylaşsa bile, bu genellikle sınırları tanımlanmamış ve eşit olmayan bir paylaşım sürecidir. Bütçeler, zengin ve yoksul hanelerin belirlenmesinde vergi ve harcamaların etkisini gösterdiği gibi, aynı durum kişisel bazda da belirlenebilseydi cinsiyet eşitliğine bir adım daha yaklaşılabilirdi. Ancak, bütçeler tüm gelirleri aile fertleri tarafından eşit şekilde paylaşılan bir tahmini yansıtmadığı için bireyler dışındaki hane halkının gelir ve gideri şeklinde genel bir tanımlama ve uygulama daha sağlıklı ve uygulanabilir niteliktedir.

b. Ücretli olmayan hizmetlerin katkısının sistematik olarak tanımlanması gereği

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik amaçlarını yakaladığı boyut sadece vatandaşların çalıştığı istihdam koşullarına bağlı değildir. Bunun dışında, aile üyeleri ve komşularının çalıştığı ücretli olmayan işlerin miktarının da ele alınması gerekir. Ayrıca, insanların boş zamanlarında diğer aktivitelere ayırdıkları zamanın miktarının da ele alınması gerekir. Ücretli olmayan ev hanımlığı işi birçok ülkede kadın ve erkekler arasında

eşit olmayan bir şekilde paylaşılmıştır. Bu ücretli işlerdeki eşitsizliğe en büyük engellerden birisidir. Çünkü, bu eşitsizlik kadın ve erkeklerin kabiliyetlerinin sanki eşit olarak gelişmedikleri noktasında değerlendirilerek, çalışan kadınların erkeklerden daha kabiliyetsiz oldukları düşünülmekte ve bunun sonucunda ücret eşitsizlikleri ortaya çıkmaktadır.

Cinsiyet esaslı bütçeler ile kadınların hangi işte çalıştıkları değil, bütçeden ne kadar pay aldıkları önemli olacaktır. Bunun sonucunda kadın ve erkeklerin durumları cinsiyet eşitliği açısından daha net olarak değerlendirilebilecektir.

3. Cinsiyet Esaslı Bütçe Uygulamasında Analiz Konuları

Cinsiyet bütçeleri ile ilgili birçok konu tartışılmıştır. Bu tartışmalarda yer alan temel analiz başlıklarından önemli olanları aşağıda olduğu gibi ele alınabilir.

3.1. Cinsiyet Bütçelemesinde Kamu Gelirlerinin Analizi

Cinsiyet analizi uygulamasında kamu gelirleri beş ana sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bunlar; dolaysız vergiler, dolaylı vergiler, harç ve resim gibi faydalanma karşılığında alınanlar, devletlerarası yardımlar ve borçlanmalardır. Dolaysız vergilerde cinsiyetin gözetilerek mükellefiyetin belirlenmesi zordur. Çünkü, dolaysız vergiler belirli kazançların toplanması ile elde edilmektedir. Ancak, özellikle gelir vergisi gibi subjektif özelliği olan vergilerde bu uygulama çok daha kolay olabilir. Gelir vergisinde kişisel gelirin yanında aile geliri üzerinden de verginin alınabilmesi mümkün olabilmektedir. Bu durumda cinsiyete dayalı bir verginin alınabilmesi için, aile bireylerinin yararlandığı muafiyetler, aldıkları kredilerin dağılımı, gelir kaynakları vb. gibi konularda ek verilere ihtiyaç duyulacaktır. Örneğin, Amerikan Federal Gelir Vergisinin geliri bireysel olarak ayıramadığını düşünelim. Bu durumda cinsiyet temelinde vergi miktarını hesaplayabilmek için birçok ek düzenlemenin yapılması gerekecektir (Elson, 2003; 3-27).

Dolaylı vergiler olarak ele alınan alkol ve tütün ürünleri ile petrol üzerinden alınan tüketim vergileri kişisel esaslı değildir. Bu nedenle de,

cinsiyet temelinde dolaylı bir vergi hesaplaması yapılması mümkün değildir. Bu vergilerin söz konusu etkisini değerlendirebilmek için tüketim örneklerine bakmak gerekecektir. ABD’de, Devlet İstatistik Ofisi tarafından yapılan tüketim anketlerinden faydalanarak, bu tür vergilerin kimler tarafından ödendiği konusunda bazı genel değerlendirmeler yapılabilmektedir (Elson, 2003; 7-15). Türkiye örneğinde benzer şekilde cinsiyet gruplarının ağırlıklı tükettikleri mal ve hizmet temelinde genel bir ayırım yapılabilir, söz gelimi kadın kozmetik ürünleri genellikle kadınlar tarafından tüketilir, ya da puryu genelde erkekler kullanır. Bu ürünler üzerinden alınan vergiler yoluyla dolaylı vergilerle ilgili genel anlamda cinsiyete duyarlı kanıtlar elde edilebilir.

Harç, resim ve fiyat şeklinde fayda karşılığında elde edilen gelirler birçok durumda cinsiyete dayalı olarak belirlenebilir. Bu gelirler birçok durumda cinsiyet ayırımına dayalı olarak alınabilir. Örneğin, devlet üniversitelerindeki öğrencilerden alınan harç ve ücretler kolaylıkla kamu harcamaları içinde cinsiyet ayırımına tabi tutulabilir.

Devletlerarası yardım yoluyla sağlanan kamu gelirlerini de bu açıdan değerlendirmek kolay olacaktır. Eğer, yardım verilirken yardımın cinsiyet ayrımcılığı için kullanılacağı belirtilirse bu çok kolay olacaktır ancak, herhangi bir şekilde kullanım yeri belirtilmemiş ise bu durumda ayırım yapmak zordur. Aynı durum dış borçlanma için geçerlidir. Borç genel harcamalarda kullanılmak için alınmışsa ayırım yapmak zordur. Çünkü, bu durumda borcun geri ödenmesinde hangi kesimlerden alınan vergi ile finanse edilerek ödendiği önem kazanacaktır. Bazı durumlarda da alınan borcun ödenmesinden çok nerelerde kullanıldığı önem kazanmaktadır. Borcun cinsiyet ayırımında kullanılabilecek alanlarda kullanılması durumunda cinsiyet esaslı bütçeye karşı duyarlı, kullanılmaması durumunda ise cinsiyet esaslı bütçe uygulamasına aykırı olacağı yorumu yapılabilir.

3.2. Cinsiyet Esaslı Bütçelemede Kamu Harcamalarının Analizi

Cinsiyet esaslı bütçede yer alan harcama analizinde, önemli bir nokta harcamanın etkisi ile meydana gelmesi arasındaki ilişkinin

araştırılmasıdır. Harcamanın etkisi olarak ele alınan yapılan harcamanın başlangıçtaki ilk etkisidir. Harcamanın gerçekleşmesi ile ifade edilmek istenen ise, harcamanın en son ekonomik etkisidir. Örneğin, sadece erkeklerin çalıştığı, anne ve çocuk sağlığı kliniğini düşünelim. Personel harcamalarının ilk etkisi çalışanların tamamının erkek olması nedeniyle % 100 erkeklere yönelirken, % 0 ise bayanlara yönelik olmaktadır. Ancak, harcamanın gerçekleşmesi ise büyük ihtimalle en azından kısa dönemde bayanlara ve bebeklere - (% 50 erkek çocuklara, % 50 kız çocuklarına gibi)- yönelecektir.

Bu nedenle harcamanın gerçekleşmesi aşaması cinsiyet bütçelerinin harcama yönünün analizinde daha etkin olarak kullanılabilir. Bir çok durumda bu etki herkes tarafından net olarak görülebilen bir ayırımdır. Herhangi bir sosyal program için yapılan harcama, örneğin; erkek ve kadınların farklı faydalar elde ettiğine inanılan bir harcama da faydanın eşit olduğu varsayılırsa, bu durumda bütçedeki her bir program için cinsiyet temelinde bir fayda belirlenmesi mümkün olabilir.

Benzer şekilde, cinsiyet esaslı bütçe uygulamasında devletlerin tüm fonksiyonları için, faydaların tek tek değerlendirilmesine ihtiyaç vardır. Örneğin, polis, koruma ve güvenlik hizmetlerinden, yangından koruma hizmetlerinden, yüksek öğretim hizmetlerinden, dış güvenlik hizmetlerinden, temiz su ve hava programlarından kadın ve erkeklerin aldığı faydalar farklılık gösterir mi gibi soruların tamamının devletin sunduğu bütün hizmetler için tek tek sorulması ve yanıtlanması gerekir. Tabi alınan bu yanıtlar değerlendirilerek cinsiyet temelli fayda ölçütleri elde edilebilir.

Herhangi bir bütçe ile ilgili yapılacak sayısal bir analizde, bütçe ile ilgili tahmin ve bilgiler kadar sağlıklı ve doğruysa, cinsiyet esaslı bir analiz yapılabilir de o kadar kolaylaşır. Ancak, bunun doğru olarak yapılabilmesi için bütün programların gözden geçirilmesi gerekir. Bu nedenle, belirli bir zaman diliminde tek bir programa bakarak bütçede karşılaştırma yapmak, bir fayda elde etmek için bir faydadan vazgeçmeyi (trade-off, değişim oranı) gerektiren uygulamalar bütçe düşüncesine de uygun olmayan bir durumdur. Belki yeterli ve kapsamlı analizler yapılırsa, bu karşılaştırmalar yapılabilir ve belirlenecek

standartlarla bütçe analizi geliştirilebilir. Böylece analistler her bir harcama hedefinde analizleri kendi kendilerine yapabilirler. Ancak, bir çok devlet bu analitik kapasiteye sahip değildir. Söz konusu analitik kapasitenin varlığı durumun da devletin yapacağı bütçelere bir güven sağlanacaktır. Diğer taraftan cinsiyet esaslı ve ayrımına dayalı verilerden yola çıkılarak bütçede cinsiyet ayrımcılığına uygun sınıflandırmalar da yapılabilir (Çagatay, 2000; 47). Bu durum sonuç olarak şaşırtıcı değildir. İngiliz Milletler Topluluğu Genel Sekreterliğinin de yazdığı gibi, “*şu anda hiçbir devlet, cinsiyetle ilgili sınıflandırma içeren (net) bir bütçe ortaya koymamıştır*” (Commonwealth Secretariat, 1999; 2).

3.3. Cinsiyet Esaslı Bütçelerde Kontrol ve Program Tahminleri

Krug ve Van Staveren (2002) cinsiyete esaslı bütçeler ile ilgili değerlendirmeler yaparken, ana beş ana ülke belirlemişlerdir. Bunlar, Avustralya, Kanada, Güney Afrika, Tanzanya ve İngiltere’dir. Cinsiyet esaslı bütçeler, aslında ilk olarak “*kamu harcamaları ve bu harcamaların kadınlar üzerindeki etkisi*”nin analizi olarak başlamıştır. Belirli bazı bütçelerin daha detaylı analizi yapılarak, (örneğin sağlık hizmeti sunulması, su sağlanması veya altyapı v.b. gibi), cinsiyet bütçesi uygulamalarında ilerleme sağlanmıştır (Krug ve Van Steveren, 2002; 195). Aslında bu analizlerin öncelikli amacı, uygulanan politikaların cinsiyet ayrımı açısından nötr olduğunu ortaya koymaktır. Yapılan analizlerde genellikle devlet harcama ve gelir programlarının etkisinin detaylı eleştirisi ile birlikte, -ilgili program sonuçlarında- ortaya çıkan cinsiyet farklılıklarına ya da cinsiyet eşitsizliklerine de ulaşmak amaçlanmıştır.

3.4. Cinsiyet Esaslı Bütçeleme ve Bütçe Reformu

Daha önceki çeşitli kamu bütçe sistemlerinde olduğu gibi, cinsiyet esaslı bütçe de bir çeşit yeni bir bütçe süreci ve reformu olarak ifade edilmektedir. Geleneksel bütçe türlerinde olduğu gibi cinsiyet esaslı bütçe sistemi de uzun bir süreç izleyecektir. Genel bütçe türleri olarak ifade edilen; Geleneksel Bütçe, Planlama Programlama Bütçeleme Sistemi, Fonksiyonel Bütçeleme, Sıfır Esaslı bütçeleme, Hedef Esaslı

Bütçeleme ve Performans Bütçelemedir. Geleneksel bütçe türlerinden, modern bütçe türlerine geçişte yapılan reform çalışmaları çeşitli amaçlara sahiptir. Bu amaçlar; bütçe sürecini daha rasyonel hale getirmek, bütçede daha açık programlar belirlemek, hesap verilebilirliği sağlamak, planlama-bütçelemeyi birlikte gerçekleştirmek, bütçenin girdilerden çok çıktılara odaklanmasını sağlamak, program maliyetlerinin alternatiflerini belirlemek ve karşılaştırmak ve bütçelerde tasarruf sağlayıcı tedbirleri artırmak gibidir. Bu reform çalışmaları sayesinde çeşitli devletler farklı başarılar sağlanmıştır. Birçok devlet, geleneksel yöntemleri yoluyla bütçe reformlarını gerçekleştirmenin zor olduğu noktasından hareketle, reform sürecini uygulayamamakta ya da uygulasa bile çeşitli eklemeler ve politik yollarla söz konusu reformları yozlaştırmaktadır. Ancak, bazı araştırmacılar bir biçimde bu reformların birçoğunun bütün olarak veya bölüm bölüm bir çok şekil ve yöntemlerle yerine getirildiğini ve bazılarının da devlet faaliyetlerinde uzun süren temel bir etkiye sahip olabileceğini belirtmektedirler (Alexrad, 1995; 274-319).

Bütçe reformları ile ilgili literatürden cinsiyet esaslı bütçe ile ilgili ne gibi dersler ve sonuçlar çıkartılabilir sorusunun cevabı, her devlete göre değişiklik göstermektedir. Genel olarak cinsiyet bütçesi ile ilgili genel kabul gören yorumların aşağıdaki gibi olduğu ifade edilebilir. Bunlar;

- (1) Cinsiyet bütçesi, devletlerin birçok hedefleri ve bunlarla ilgili verilerin çeşitlendirilmesini ve tekrar gözden geçirmesini içermektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, bütçeyle ilgili amaçlar, cinsiyet esaslı alındığında yeniden yapılandırılmalıdır. Çünkü, cinsiyet bütçesinin tam olarak uygulanabilmesi için belirtilen amaçlarını destekleyecek verilerin elde edilmesi gerekir. Ancak, öncelikli olan bu çalışma birçok ülkede henüz yapılmamıştır. Sonraki süreçte bu konuda ne gibi çalışmalar yapılabileceğinin ise tahmini ve planlanması önemlidir. Tam olarak bir cinsiyet esaslı bütçe yapabilmek maliyetli ve güçtür. Yukarıda belirtildiği gibi, cinsiyet esaslı bütçe, içerdiği analiz teknikleri sonucunda ortaya çıkan rakamların temel alınıp buna uygun bütçelerin hazırlanmasını gerektirir. Ayrıca, analizlerin güvenilirliğinin sağlanması, ortaya

çıkan konuların ciddi olarak ele alınıp, cinsiyet bütçelerinin politik çıkarılara feda edilmemesi ve ortaya çıkan analitik sonuçlara uygun olarak hazırlanması gerekir.

- (2) Bir cinsiyet esaslı bütçe uygulamasının verilen tüm programları, maddeleri detaylandırması veya cinsiyet ayırımına esas teşkil edecek şekilde ödenek ayrılması ile ilgili önerileri henüz açık ve net değildir. Bu nedenle cinsiyet bütçelerinin henüz daha bir bütçe sistemi olarak görülmediği, bunun yerine politik bir araç olarak görüldüğü söylenebilir. Böyle bir yaklaşım önemli bir etkiye de sahip olabilir. Ancak, bu düşünce, bütçeyi önermeyle, göz önünde bulundurma veya yasalaştırmayla aynı şey olarak ele alınamaz. Yaygın kanıya göre cinsiyet bütçesi, tam bir bütçe düşüncesine hizmet etmekten çok, cinsiyet temeline dayalı hedefler sunmaktadır.
- (3) Bu anlamda, cinsiyet esaslı bütçe hareketi bazı yönlerden sıfır esaslı bütçeye benzemektedir. Eninde sonunda, bu bütçelerin sıfır esaslı bütçe kapsamında ve yıllık bazda sıfır esaslı bütçenin alt bir bölümü olarak ele alınabileceği öngörülmektedir. Ancak, her yıl bu rakamları ölçmek için analizler ve bunu yapabilecek donanımda analistler gerekmektedir. Özellikle yasama sürecinde programların ayrıntısı ile ilgili yapılacak analizler, her dönemde yenilenmek zorunda kalacaktır.
- (4) Allen Schick, herhangi bir bütçe reformu için önemli bir soruya dikkat çekmiştir. Bu soru, “ (herhangi bir)yenilik, bütçe kararlarının alınması ile ilgili değişiklik getirdi mi (getiriyormu)?” (Schick, 2004; 91). Cinsiyet esaslı yapılan tercihler bütçedeki karar verme sürecini değiştirecek mi? Yukarıdaki uyarıcı sözlere rağmen, cinsiyet esaslı bütçelerin hazırlanması için gerekli potansiyelin var olduğu da belirtilmektedir. Eğer cinsiyet esaslı analizler, cinsiyet bütçelerini savunanların tereddüt ettikleri noktaları ortaya çıkarırsa bu bilgi doğal olarak adil olma ya da olmama sorunlarını da gündeme taşıyabilir. Bir TV haberinde veya bir gazetenin baş sayfasında, bütçedeki cinsiyet eşitsizliklerini gösteren tabloları (genellikle mavi veya pembe renklerde) hayal etmek zor değildir. Bu bilgi

vatandaşlar veya benzer politikacılar tarafından kolayca anlaşılır ve tartışmanın politik eksenini değiştirebilir.

Cinsiyet esaslı bütçe inisiyatiflerinin çevresel etkileri çoğunlukla benzerdir. Söz konusu çevresel etkilerin belirlenmesi maliyetli ve uzun bir süreçtir. Diğer yandan, kamu politikaları da bu süreç üzerinde uzun süren bir etkiye sahiptir. Çünkü cinsiyet esaslı bütçe ile ilgili ideoloji ve benimseme, vatandaşlara, kanun koyuculara ve devlet memurlarına verilmeye çalışılacaktır. Cinsiyet eşitliğini sağlamak için bütün devletler aynı yöntem ve standartlarla konuya yaklaşırlarsa, cinsiyet esaslı bütçe analizleri, bütçeleri ve bütçe politikalarını değiştirme potansiyeline sahip olma ve bunun sürdürülmesi olgusu ve bilinci dünya çapında artacaktır.

5. Cinsiyet Bütçesi Süreci

Dünyada cinsiyet bütçesi ve uygulama süreci ile ilgili çok çeşitli görüşler ileri sürülmektedir (Budlender ve diğerleri, 2002; 14-125). Bu görüşlerde cinsiyet esaslı bütçenin uygulanması ile ilgili süreç değişik şekillerde açıklanmaktadır. Söz konusu kaynaklardan yola çıkılarak cinsiyet bütçesi süreci aşağıdaki başlıklardan oluşturulabilir.

A. Politik Süreç

- Devlet, ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde,
- Devlet teşkilatının içinde, bürokratlar ve bakanlar tarafından organize edilen,
- Parlamentolarda, milletvekilleri tarafından organize edilen,
- Devletin dışında üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından organize edilen

Cinsiyet esaslı bütçe süreci demokratik ortamlarda gerçekleştirilen bütçelerin yapıldığı ve uygulandığı ve kadınların sorunlarına daha çok yer verildiği şekillerde organize edilmektedir.

B. Kapsama

- Tüm bölgeler
- Seçili bölüm ve programların harcamaları
- Yeni projelerdeki harcamalar
- Seçilmiş gelir kaynakları (vergiler, resim, harç vb.)
- Vergi sistemindeki değişiklikler
- Yeni parlamenter sistemin uygulanması,
- Cinsiyet eşitsizliğin uygulama alanı olarak ilgili ülkelerde, kadınların önceliklerine yer veren devlet politikalarının analizi ışığında, yukarıdaki organizasyonları kapsayan harcama ve gelirlerin belirlenmesidir.

C. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Bütçe harcamaları, birçok şekilde sunulabilir ve bunların her biri ayrı ayrı gösterilebilir. Cinsiyet esaslı bütçede kamu harcamaları tasnifi (sınıflandırılması) genellikle aşağıdaki gibi yapılır.

Harcama Bakımından Tasnif: maaşlar, seyahat giderleri, donanım, binalar, altyapı vs.

Fonksiyonel Bakımdan Tasnif: güvenlik, savunma, eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, enerji vs.

Ekonomik Bakımdan Tasnif: sermaye, sübvansiyonlar, transferler, faizler.

İdari ve Organik Tasnif: kaynakları yöneten teşkilat ve organizasyonu açısından yapılan harcamalar

Program Bakımından Tasnif: aynı amaçları karşılamaya yönelik harcamalar.

Bölgeler Bakımından Tasnif: gelir ve harcamanın etkilediği alanlar bakımından yapılan harcamalar.

D. Bütçe Sürecinin Aşamaları

Cinsiyet esaslı bütçe yaklaşımı bütçe sürecinin sadece belirli bir bölümünü oluşturabilir, bu süreçte;

- Amaçların belirlenmesi
- Amaçları karşılamak için gerekli olan kaynakların belirlenmesine yönelik değerlendirmelerin yapılması
- Gelirler ile ilgili çeşitli olumsuzlukların öngörülmesi ve denetlenmesi
- Amaçların ne kadarına ulaşıldığının belirlenmesi (etkinlik analizi) gerekir.

Bu süreçte, denetleme ve değerlendirme, planlamaya ve raporlamaya bağlı olmalıdır ve yukarıda verilen aşamalar arasındaki bağlantı zayıf kalmamalıdır.

E. Cinsiyet Esaslı Bütçe Analiz Sonuçlarının Sunumu

Cinsiyet bütçe analizinin sonuçları farklı yollarla ve farklı şekillerde sunulabilir.

- Ana bütçede yapılan değerlendirmeler
- Özel bir bölüm olarak ana bütçeye ek rapor olarak yapılan değerlendirmeler
- Milletvekilleri için brifing raporları
- Basın ve yayın organlarına verilen ve yayınlanan diğer raporlar
- Devlet bütçe uzmanları, planlama grupları, araştırmacılar vs. için yapılan sunumlar
- Araştırma yayınları yoluyla
- Güncel yayınlar yoluyla

Cinsiyet esaslı bütçe sürecinde sorumluluğun şeffaflık ve demokratik bakış açısından sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmanın en etkili yolunu bulmaya ihtiyaç vardır.

6. Cinsiyet Eşitliği ile ilgili Bütçe Harcama Taslağı

Cinsiyet esaslı bütçenin ayrıntılarının bir ülkede spesifik olarak düzenlenmesi gerekir. Bunun içinde, genel olarak ayrı tutulan bilgileri bir araya getirmekle bu düzenleme oluşturulabilir. Cinsiyet eşitsizliğinin boyutlarının tam olarak anlaşılabilmesi için, kamusal malların ve kamu sektörünün beraberce ele alınması gerekir.

Bütçe ödeneklerinin kadınlar veya kızları hedef alıp almadığını belirlemek oldukça kolaydır (şiddete maruz kalan kadınlar için evler tahsis etmek için finansal destek sağlamak gibi). Cinsiyet eşitsizliğinin farkına varmayı artırmak için yapılacak faaliyetlere finansal destek sağlamak ve bu tür olaylara dikkati çekecek eğitimlere ağırlık vermek, bunlardan bir bölümüdür. Ancak, bu tür faaliyetler toplam bütçenin sadece çok küçük bir bölümünde yer alır.

Fransa'da devlet belirlediği bu tür aktiviteler için 40 milyon Euro tutarında kaynak ayırmakta ve bu tutar toplam 260 milyar euro civarındaki toplam bütçe içindeki oransal olarak oldukça düşük kalmaktadır (Dastot, 2002; 18). Bu şekilde genel gider ödemelerinde cinsiyet analizini oluşturmak mümkün olabilir.

Türkiye örneğine bakıldığında 2007 yılı için Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün cinsiyet eşitliği çalışmaları için bir bütçesinin olmadığını, ancak Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığının Bütçesi yaklaşık 2 Milyon YTL civarındadır. Toplam bütçe rakamları değerlendirildiğinde oldukça düşük olan bu oran, ayrılan bu kaynağın ne kadarının cinsiyet eşitsizliklerini düzenleme alanında kullanılacağı net olarak belirlenmesiyle daha da düşecektir.

Bunlar dışında ayrıca, seçilen her bir bakanlık veya program için planlara, olaylara, çıktılara ve etkilerine bakmak da gerekmektedir bu yolla, benzer planlar arasında uyumsuzluklar görülecek ve cinsiyet eşitsizliklerinin boyutu daha iyi anlaşılabilir.

7. Cinsiyet Esaslı Bütçenin Gelişimi: Ülke Deneyimleri, Nerelerde Ne, Yapıldı?

Avustralya, 1984'de Federal Devletin yayınlamasıyla cinsiyete esaslı bütçeyi geliştiren ilk devlet olmuştur. Güney Afrika'daki sivil toplum kuruluşları ile birlikte parlamento komisyonları 1995'de cinsiyet esaslı bütçelerin analizinde çalışmaya başlamışlardır. Güney Afrika hükümeti de 1997'de cinsiyet esaslı bütçe analizini izlemeye almıştır.

Gelişmekte olan ülkeler ve İngiliz Milletler Topluluğu ülkeleri gibi diğer ülkelerde bu tür bütçe denemelerine başlamıştır. İngiliz Milletler Topluluğu Maliye Bakanları cinsiyet esaslı bütçeyi spesifik bir gündem maddesi olarak ele almış ve makro ekonomik gelişmeyle nasıl bağlantılı olduğunu araştırmıştır. İngiliz Uluslararası Gelişme Departmanı (DFID)¹, cinsiyet bütçesi ile ilgili Ruanda hükümetini ve bu konudaki çabaları desteklediğini deklare etmiştir.

İngiltere de politikacılar ve sivil toplum kuruluşları cinsiyet esaslı bütçe analizlerini kullanmanın yararlarının son dönemlerde daha çok farkına varmışlar ve özellikle cinsiyet eşitliğini yakalamada oluşturulacak politikalara katkıda bulunmaya çalışmaktadırlar.

7.1. Avustralya

Tarihte bilinen ilk cinsiyet bütçesi uygulaması, aslında çok eski bir tarihe sahip değildir, 1984 yılında Avustralya'da yapılmıştır. Bu uygulama, federal hükümet harcamalarını daha ayrıntılı hale getirmekten öteye geçmemiş ve 1996 yılında uygulamaya son verilmiştir. Çagatay'ın "Avustralya'da yapılan uygulamadan çıkarılacak sonuçlardan birinin, kadın-erkek ayrımına dayalı bütçe uygulamalarında, sivil toplum kuruluşlarının etkisinin devlet siyaseti içerisinde çok fazla olmaması nedeniyle taraflı olabileceği şeklindeki" (Çagatay, 2000; 40.) yargısı bu konuyla ilgili ele alınabilecek değerlendirmelerden biridir.

¹ The Department for International Development, İngiltere de Devlet kurumlarından biri, yoksulluk ve yoksul ülkelere yardımı sağlamak ve bu alandaki çalışmaları koordine etmek için kurulmuştur.

7.2. Filipinler

Filipinler de cinsiyet bütçesi ile ilgili ilk uygulama 1994 yılında başlamıştır. Bu uygulamada kamu bütçesinin % 5'inin " cinsiyet ile ilgili gelişim planlarının gelişmesinde, yürütülmesinde ve değerlendirilmesine tahsis edilmesi şeklinde uygulanmıştır (Cagatay, 2000; 41). Ulusal bir Komisyon, 19 kamu idaresi için oluşturulan harcamaların bir analizini yayınlamıştır. Bu analizde dikkat çeken başlıca konular; teknik yardım ihtiyacının olması, kamu idarelerinin performansının belirlenmesinde ortaya çıkan zorluklar ve bütçe ofislerinin ve bölümlerinin uygulamaya karşı direnişleri şeklinde belirlenmiştir.

7.3. Güney Afrika

Bu ülkede cinsiyet esaslı bütçe uygulaması ile ilgili olan süreç 1997'de başlamıştır. Cinsiyete dayalı bütçe uygulamasında, birçok kamu kurumunun katılımıyla cinsiyete dayalı harcama ile ilgili hedefler yanında, bu alana ayrılacak gelirlerin toplanması konusunun da önemli olduğu, ancak bu çalışma ile ilgili istatistikî verilerin elde edilmesini sağlayacak çalışmaların da önemi ayrıca vurgulanmıştır. "Güney Afrika'nın deneyimi, ulusal bütçenin oluşturulmasında bu konuların belli bir zaman dilimi içerisinde dikkate alınması gerektiği şeklinde olmuştur" (Comonwealth Secretariat, 1999; 1). Ancak, bu sürecin hem genel bütçede hem de cinsiyete yönelik olarak düzenlenen bütçe uygulamaları üzerinde genel bir etkisinin olduğu söylenebilir, bu uygulamada, bütçenin belirlenmiş harcama alanlarında kadın-erkek ayrımına dayalı ayrımı göz önüne aldığı söylenemez. Ancak, kamusal üretimde ve kamu harcamalarında bu konunun önemine dikkat çekildiği de belirtilmektedir (Comonwealth Secretariat, 1999; 1).

7.4. Sri Lanka

Sri Lanka'da kamu harcamalarının etkisini incelemek için beş bakanlık seçilmiştir. Aynı zamanda kamu sektöründeki cinsiyet dağılımını da incelemek için de ortak bir mekanizma geliştirilmesi istenmiştir. Öncelikle, bu amaçla toplanacak bilgilerin belirli bir merkezde

değerlendirilebilmesi için bir araya getirilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bu konuda oluşturulacak çalışmada kavram tanımlamalarına da gidilerek ileride yapılacak çalışmalarda birlikteliğin sağlanması da amaçlanmıştır (Comonwealth Secretariat, 1999; 2). Kadın ve erkek eşitsizliğini azaltmaya yönelik olarak alınan önlemlerin eğitim, tarım ve endüstri sektörleri üzerinde yoğunlaştığı hazırlanan raporlarda belirtilmiştir (Comonwealth Secretariat, 1999; 2). Cinsiyet bütçeleri uygulandığında, bu ülkede sonraki süreçte gelişen stratejiler şunlar olmuştur: (1) Elde edilecek veriler ile ilgili analitik kaynakların, cinsiyetler arasındaki gelir ve harcamaların dağıtımındaki değişiklikleri doğrulamak için geliştirmek. (2) Sosyal grupların desteklerini sağlamak için bunları harekete geçirmek. Bu iki stratejinin de birbirini karşılıklı olarak destekleyici olmaları gerektiği üzerinde durulmaktadır (Cagatay, 2000; 46).

7.5. Brezilya

Brezilya da bu konuyla ilgili olarak faaliyet gösteren bir Acente vardır. Bu acente merkezi ve federal bütçe üzerinde çalışmalarını sürdürmekte ve ağırlıklı olarak Adalet, Sağlık, Eğitim ve Çalışma bakanlıkları ve bunların sağladığı istihdam üzerinde odaklanmaktadır. Bütçe analizleri yapılırken, elde edilen çıktılarda cinsiyet temelinde etkisi daha çok araştırılmıştır. Söz konusu acente, sadece cinsiyet temelli araştırmalar yapmamakta, bunun yanında, kamu politikaları ve bütçe sürecinde cinsiyet esaslı konulara karşı daha duyarlı olma bilincini de yükseltmeyi de amaçlamaktadır.

7.6. Kanada

1993 Yılında, Kanada'da Uluslar arası Kadın Barış ve Özgürlük Örgütünün Kanada şubesi 75 kuruluş yıldönümünde cinsiyet esaslı bütçeyi ilk olarak gündeme getirmiştir. Bunun yanında bu konuyla ilgili yayınlar yapılarak, öncelikli konulara dikkat çekilmiştir. Kanada hükümeti de diğer uygulamalarda olduğu gibi doğrudan doğruya cinsiyet esaslı olarak bu süreci ele almamıştır. Cinsiyet esaslı bütçeleme de ilk adım cinsiyetle ilişkili olan konulara yönelme olmuştur. Kanada İngiltere de olduğu gibi cinsiyetle ilgili konuları harcama yönünden çok

gelir yönüyle ele almıştır. Daha erken dönemde, yani 1990' lar da, Kanada hükümeti cinsiyet ayırımından hareketle kadının statüsü ile ilgili olan diğer önlemler ile birlikte, çocuklara vergi desteği uygulaması ile aslında, bu konuda ilk adımı atmıştır.

1998'de Bakker ve Elson analitik ve pratik olarak cinsiyet bütçesi yaklaşımını bütçe uygulamaları ile birlikte ele almışlardır. Günümüzde Kadının Statüsü ile İlgili Ulusal Aksiyon Komitesi (NACSW) bu konudaki aktif ve katılımcı faaliyetlerini artarak sürdürmektedir.

7.7. Almanya

Avrupa'da Kadınları Geliştirme (WIDE) grubunun bir üyesi olan Frauenforum bir sivil toplum örgütü olarak faaliyet göstermekte ve cinsiyet esaslı bütçe üzerinde çalışmaktadır. 2000 yılında Güney Afrika da ki cinsiyet eşitliği komisyonu ile ortak bu konuda bir seminer düzenlemişlerdir. Söz konusu bu sivil toplum örgütü merkez olarak Berlin'dedir. Bu örgütün bünyesinde özel olarak kurulmuş kadınlar için bütçe çalışma grubu kurulmuştur. Kadınlar için bütçe çalışma grubu olan bu ekip, cinsiyet bütçesi ve bu konuyla ilişkili alanlar üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

7.8. İsrail

İsrail de Adva Center bu konuyla ilgilidir, ancak spesifik olarak kadın odaklı çalışmalar üzerinde yoğunlaşmamaktadır. 1997 yılında ilk kez uygulamada olan bütçe rakamlarından hareket ederek tüketici ve çalışan kesim olarak kadınları incelemiştir. Bu incelemede ana çerçeve olarak, sağlık, eğitim, çocuklara yapılan yan ödemeler, emeklilik ödemeleri, işsizlik tazminatları, çalışma ve sosyal hayat esas alınarak inceleme yapılmıştır.

Cinsiyet Bütçeleme uygulamasında Avustralya, İngiltere ve Kanada olmasına rağmen, birçok ülkede bu alanda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların detayları bu çalışmanın amacını aşmakla beraber, aşağıdaki ülkelerde bu konuda ciddi gelişmeler sağlanmıştır, bu ülkeler;

-Avusturya	-İrlanda	-Namibya
-Bangladeş	-İtalya	-Rusya
-Barbados	-Lübnan	-İspanya
-Şili	-Malavi	-İsveç
-Botsvana	-Meksika	-Tanzanya
-El Salvador	-Mozambik	-Vietnam
-Fiji	-Peru	-ABD
-Hindistan	-Norveç	

8. Cinsiyet Eşitsizliklerinin Ölçümü ve Cinsiyet Eşitlik İndeksi

Cinsiyet bütçeleme temel olarak kadının statüsünün geliştirilmesi ile ilgili olarak kamu kesiminin bu sürece yapacağı katkılar olarak değerlendirilebilir. Bu katkılar yapılırken, bütçe programlarının sistematik incelenmesi, kadınlar üzerinde olumlu ve olumsuz olan programların belirlenmesi gibi aşamaları kapsar. Tabii, cinsiyet esaslı bütçeyi, genel bütçe üzerinde yapılan tartışmalar dışında da ele almakta yarar vardır. Cinsiyet esaslı bütçe çalışmaları, bütçenin buna uygun yapılandırılması sonucu, sağlık hizmetleri, eğitim ve istihdam da ortaya çıkan ve kadının statüsünü geliştiren pozitif dışsallıkları da kapsar, söz konusu bu dışsallıkların sağlanabilmesi için gerekli program ve projelerin yapılandırılması, kadınlara eşit ekonomik fırsat verilerek, ekonomik büyüme oranlarının yükselmesine öncülük etmesi de amaçlanmaktadır (Stotsky, 2006; 52).

Bu çalışmada ele alınan ana konulardan biri de cinsiyet esaslı bütçelemede, cinsiyetler arası kaynak tahsisini görebilmek ve cinsiyetler arasındaki statü farkını ortaya koyabilmektir, bunun için de;

- Temel, ekonomik, sosyal ve politik göstergeler yoluyla eşitsizliğin ölçülmesi ve bu yöntemle, kadınların erkeklere göre dezavantajlı oldukları alanların belirlenerek, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi, iki cinsiyet arasındaki açığın kapatılması,
- Bütçe politikaları oluşturulurken cinsiyet açısından ortaya çıkan pozitif dışsallıkların dikkate alınmasıyla cinsiyet esaslı bütçenin

öneminin desteklenmesi, gerekir. Diğer argümanlar yoluyla cinsiyet bütçesinin desteklenmesi de politik ve sosyal bir zorunluluk olarak ele alınabilir,

- C. Cinsiyet bütçeleme sürecinin başlanması ve iyiye gitmesi için cinsiyetlere dayalı olarak bütçenin bütün unsurlarının tasnife tabi tutulması, daha sonra toplamının bulunarak toplam bütçeye ulaştırılması gerekir.

Bütün bunların yapılabilmesi durumunda cinsiyet esaslı bütçeleme süreci yararlı bir bütçe aracına dönüşerek, uygulanan politikalarda somut gelişmelere ve bu politikaların çıktılarında verimliliğin artmasına neden olur.

Bu durumda erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları ölçen kriterlere bakmak gerekir ki, bunlar da temel olarak cinsiyetler arasındaki yoksulluğu göreceli olarak ortaya koyan ana ekonomik ve sosyal göstergelerdir. Tabii, buradaki en büyük sorunlardan biri de bu farklılıkların indeks ya da gösterge olarak nasıl ifade edileceği sorunudur. Bu indeksler belirlendiğinde ülkeler arası cinsiyet eşitsizliği, ya da eşitliği konuları karşılaştırma imkanı bulunabilir. Bunlar aşağıdaki gibi ele alınabilir.

8.1. Ana Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Yoluyla Cinsiyet Eşitsizliğinin Ölçülmesi

Günümüzde dünyanın her tarafında ana ekonomik ve sosyal göstergeler bakımından kadın ve erkek arasındaki farklılık süre gelmektedir ve uzun dönemde de mutlaka çeşitli ülkelerde bu farklılık devam edecektir.

Aşağıdaki tabloda ülkeler, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerdeki ortalama değerleri kişi başına düşen milli gelir esas alınarak, yüksek, orta ve düşük ülke grupları olarak sınıflandırılmak yoluyla verilmektedir. Bu tabloda kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin ölçülmesi uygun değişkenlerle ifade edilmektedir. Örneğin, cinsiyetler arasındaki eğitim eşitsizliği, ilkökula ve ortaokula kayıt olma oranı ile ifade edilmektedir. Bu tabloda görüleceği gibi eğitim bakımından eşitsizlik vardır, ve bu eşitsizlik düşük gelirli gruba dahil olan ülkelerde daha fazladır.

Aşağıdaki tabloda eğitim açısından ortaya çıkan eşitsizlikler cinsiyet temelinde daha net olarak görülmektedir. İlkokula kayıt ve ortaokula kayıt olma bakımından oranlar karşılaştırıldığında yüksek gelir grubu ile düşük gelir grubu arasındaki açıklar cinsiyet eşitsizliğinin eğitim göstergeleri yoluyla ölçülmesine iyi bir örnek oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi oranlar yüksek gelir grubundaki ülkeler için 1 iken düşük gelir grubunda yer alan ülkeler için ilkökul için 0. 86'ya ortaokul için, 0. 73'e düşmektedir. Orta ve düşük gruba dahil bulunan ülkelerde geleneksel yapı, evlilik yaşının düşmesi, kültür ve dini faktörler nedeniyle eğitim hizmetlerinin kademesi yükseldikçe söz konusu bu eşitsizlikler, tersine giderek artmaktadır.

Tablo 1 : Eğitim ve Sağlık Statüleri Bakımından Cinsiyet Eşitsizliği (2000-2006)

Ağırlıksız Ortalama (%)	İlkokula Kayıt			Ortaokula Kayıt			Ortalama Ömür		
	Erkek	Kadın	Kadınların Erkeklerle Oranı	Erkek	Kadın	Kadınların Erkeklerle Oranı	Erkek	Kadın	Kadınların Erkeklerle Oranı
Yüksek gelir grubu ²	96	96	1.00	84	87	1.03	74.35	80.44	1.08
Orta gelir grubu ³	90	88	0.98	58	60	1.04	64.33	68.97	1.07
Düşük gelir ⁴ grubu	63	55	0.86	21	15	0.73	44.69	46.52	1.04

Kaynak: World Bank, IMF ile Janet G. Stotsky (2000), Gender Budgeting IMF Working Paper, WP 06/232 temel alınarak geliştirilmiştir.

² IMF ve Dünya Bankasına göre bu gruba dahil olan başlıca ülkeler, *Norveç, Kanada, Hollanda, Japonya, İrlanda, İngiltere, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, İsrail, Malta, Barbados, Yunanistan ve Singapur* v.b. gibi ülkelerdir.

³ IMF ve Dünya Bankasına göre bu gruba dahil olan başlıca ülkeler, *Bulgaristan, Rusya, Malezya, Jamaika, Lübnan, Türkiye, Brezilya, Ukrayna, Venezüella, Peru, Suriye, Endonezya, Çin, Tunus, Sri Lanka* v.b. gibi ülkelerdir.

⁴ IMF ve Dünya Bankasına göre bu gruba dahil olan başlıca ülkeler, *Pakistan, Lesoto, Uganda, Kenya, Yemen, Zambiya, Nijerya, Haiti, Senegal, Kongo, Gine, Benin* v.b. gibi ülkelerdir.

Sağlık hizmetlerinde eşitsizlik ölçümü için en çok kullanılan yöntem doğumda yaşam beklentisi diye ifade edilen cinsiyet gruplarının her biri için ölçülen ortalama yaşam süresidir. Biyolojik nedenlerden dolayı bütün ülkelerde kadınların ortalama yaşam süreleri, erkeklere göre daha fazladır. Hatta, yoksul ülke gruplarında iki cinsiyet arasındaki yaşam süresi açığı en azdır. Ancak, bunun bizi yanıltmaması gerekir, aslında doğumda meydana gelen ölüm oranlarının cinsiyetler arasındaki farklılık nedenleri biyolojik yapı farklılığı ile açıklanamaz, erkek egemen düşük ve orta grup ülkelerinde erkek çocuk isteği, birçok doğumun sonlandırılmasına neden olduğu gibi, bebeklik dönemindeki bakım şartları, cinsiyet bakımından bebelere yönelik hane başına düşen sağlık harcamalarının farklı düzeylerde olması, kız çocuklarının köle olarak kullanılması, satılığa çıkarılması, kayıp kızlar ve kadınlar, seks ticareti gibi nedenler, ortalama yaşam süresi bakımından erkeklere göre daha iyi durumda olan kadınların yaşam kalitelerini düşürmektedir. Bu durumda ortalama yaşam süresinin uzunluğu bakımından kadınların erkeklere göre daha avantajlı bir eşitsizliğe sahip olduklarını söylemek daha da güçleşmektedir (Sen, 1989; 23).

Dünya Bankası cinsiyet eşitsizliği ile ilgili olarak son çeyrek yıl için araştırma yapmış birkaç ülke dışında, Güney Asya, Afrika Sahrası, Orta Doğu, ve Kuzey Afrika için eğitim eşitsizliklerinin giderek azalmakta olduğunu, diğer yandan ortalama ömür açısından da, biyolojik nedenler dışında 15-20 yıla yakın artışların gerçekleştiğini, -özellikle Güney Asya'da -ortaya koymuştur (World Bank, 2001-2005; 3-41-47).

Bunlar dışında, erkekler ve kadınlar arasındaki eşitsizliği ölçmenin yollarından birisi de üretim faktörlerine sahip olma temelinde aranmaktadır. Kredi alma ve mülk (gayrimenkul ve unsurları anlamında) sahibi olma bakımından eşitsizlik doğuran birçok neden vardır. Birçok ülkede günümüzde halen, kadınların mülk edinmesi bir erkeğin yetkisine ve iznine bağlanmıştır, benzer durumun kredi için de söz konusu olduğu ülkeler de vardır. Diğer yandan istihdam piyasaları bakımından da bu eşitsizliği görmek mümkündür. Meslek dolayısıyla kadınların bir ayrımcılığa tabi tutulması yaygın bir uygulamadır. Hatta,

eşit kültürel normlar ve yasalar altında bile kadınların yasama organında temsilinde bile ciddi eşitsizlikler görmek mümkündür. Bütün ülke parlamentoları için bunu gözlemlemek çok kolaydır, erkek ve kadın milletvekillerinin sayısı meclisin toplam milletvekili sayısına oranlanmasıyla⁵ bu eşitsizlik rahatlıkla görülebilir (World Bank, 2004; 51-58).

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerin bakıldığında toplam iş gücü içinde kadın nüfusun giderek arttığına ilişkin veriler elde edilebilir. Bu gelişmenin gelişmekte ve gelişmiş olan ülke gruplarının her ikisi için de gerçekleştiği ifade edilmektedir. Bu sonuç, toplam istihdam içinde erkek nüfusun azalması ve kadın nüfusun artmasının ölçülmesiyle elde edilmiştir (ILO, 2007; 32-125).

Cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık, ücret farklılıkları, bir çok istihdam piyasası için karakterize edilebilir. Gelişmekte olan ülkelerde, kadın nüfusun tarım dışı sektörlerde istihdamının arttığı, ancak halen bu sektörlerde kadınların hala azınlıkta olduğunu söylemek mümkündür. Gelişmiş olan ülkelerde, bu oran daha yüksektir, ancak ücret farklılıkları kadınlar aleyhine eşitsizlik doğuracak düzeydedir. Söz konusu bu eşitsizlik düzeyi Batı Avrupa Ülkelerinde ise düşme eğilimi içindedir. Bu tür eşitsizliğin en yüksek olduğu yer ise endüstrileşmenin henüz başlangıcında olan Güney Doğu Asya Ülkeleridir.

8.2. Yoksulluk Düzeyi Yoluyla Cinsiyet Eşitsizliklerinin Ölçülmesi

Kadınlar ve erkekler arasında bölgesel ve yapısal farklıklar ana göstergelerden biridir, ancak yoksulluk düzeyinin cinsiyet eşitsizliğini ölçmekte kullanılması ve öncelikli olarak ele alınması gibi bir durum olmadığı gibi, aynı zamanda sınırlı olarak ele alınan bir yaklaşımdır. Yoksulluk düzeyi kadın ve erkek için bütün dünya da yaygın bir olgudur. Chen ve Ravallon (World Bank, 2004; 23-89) yaptıkları araştırmada cinsiyet ayrımı yapmaksızın, 1981-2001 dönemi için, toplam

⁵ Türkiye için bu oran 46/550' dir.

dünya nüfusunun % 18 ile % 33 lük bölümünün günlük bir doların altında bir kaynakla yaşadıklarını ortaya çıkarmıştır⁶.

Aynı çalışmada Afrika Sahrası ve Doğru Asya da ki yoksulluğun aşırı düzeyde olduğu, Çin deki yoksulluğun da sürdürülebilir büyüme nedeniye azalmakta olduğu öne sürülmüştür.

Kadın ve erkeklerin beşeri sermayelerini geliştirme anlamında eşit yeteneklere sahip olmadıkları açıktır. Bu durum kadınların erkeklere göre, kaynaklara erişimini engellediği gibi, kazançlarını artırma anlamında eşitsizliğe uğrayan tarafta oldukları tezini desteklemektedir. Bütün dünyada yoksulluk erkek ve kadın için nasıl yaygınsa, yoksulluk olgusu kadın nüfus için daha da yaygındır. Bunun anlamı, kadın daha da yoksuldur. Ancak, yoksulluğu kadın ve erkek başına hesaplamak uygulamada mümkün görünmemektedir. Çünkü harcamalar, ve gelirler hane halkının her biri için değil de, hane halkının tamamı için hesaplanabilmektedir. Bu durumda her bir kişiye cinsiyet açısından, düşen harcama ve gelir paylarını tek tek hesaplamak zordur. Bu hesaplanabilse bile, toplumda homojen bir yapı söz konusu olmadığı için elde edilen sonuçların bütün bir toplum için genelleştirilmesi sağlıklı olmayabilir.

Yoksulluğun kişi başına düşen gelirle ölçülmesi yanında, alternatif olarak, eğitim, sağlık, beslenme statüsü, çalışma fırsatı ve zamanın kullanımı ile de ölçülebilir. Lipton ve Ravallion (Behrman ve Srinivasan, 1995; 2551-2657) yaptıkları çalışmada, kadınların yoksulluklarının erkeklere göre fazla olmaması durumunda bile, kadınların iş yükünün diğer sorumlulukları nedeniyle (ücretsiz, ev işi, doğurma gibi) fazla olduğunun önemine dikkat çekerek, kadınların yoksulluktan kaçma seçeneklerinin daha az, ailevi sorumluluklarının fazla olması ve eğitim ve iş yaşamında ayrımcılıkla karşı karşıya kalmalarının kadın yoksulluğunu artırdığını ileri sürmüşlerdir. Quisumbing, Hadda ve Pena (Quisumbing ve diğerleri, 2001; 225-69) yaptıkları çalışmada

⁶ Bu oran 2008 için 3 ya da 10 katına çıkmış bile olsa rakam oldukça düşük kalmaktadır, kaldı ki böyle bir yükselme de söz konusu değildir.

Afrika, Aya ve Latin Amerika' kıtasından 10 gelişmekte olan ülkeyi ele almışlar ve yaptıkları araştırma da kadın yoksulluğunun erkek yoksulluğundan fazla olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Tabi, yaptıkları çalışma yukarıda belirtilen kısıtlamalar altında yapılmış ve tartışmaya açıktır.

8.3. Cinsiyet Eşitlik İndeksi

Hedman, Perucci, Sundstrom ve Beck (UK Istatistics and Sweden Istatistics, 1996-2000; All) ilk kez İngiltere ve İsveç için cinsiyet esaslı istatistikleri oluşturmuşlardır. Oluşturdukları bu istatistikler, demografik özellikler, işgücü özellikleri, eğitim ve sağlık göstergeleri, üretim kaynaklarına ulaşılabilirlik, kredi elde edilebilirlik yasal ve politik haklar, sosyal sigorta ve alt programları ile diğer mali programlar temelinde yapılmıştır.

Cinsiyet temelli veri sınıflandırmasının bu şekilde yapılması, oldukça önemlidir, çünkü bu yolla, cinsiyet eşitsizliğinin ölçülmesi ve bunun giderilmesi süreci ile kamu politikalarının oluşumu daha da iyi izlenebilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ülkeler arasında insani gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkları analiz etmek için genel bir indeks oluşturmuştur ve buna, *İnsani Gelişme İndeksi* (HDI) adı verilmiştir (UNDP, 1995). Bu indeks, ekonomik gelişme ölçüsü olarak özellikle gelir üzerinde odaklanırken, aynı zamanda eğitim ve sağlık statüsü ile ilgili göstergeleri de ele almaktadır. Bu yöntemde 0 ile 1 arasında değerler verilmek suretiyle refah, eğitim ve sağlık statüsü ölçülmektedir. Bütün statülerde 0'a yaklaşma oldukça indeks düşmekte, 1' yaklaştıkça indeks yükselmekte ve bu bir ekonomik iyileşme olarak ele alınmaktadır. Bardhan ve Klasen 1999'da yaptıkları çalışmada bu indekste kullanılan gelir kavramından bağımsız bir ölçüm yapılmayacağını ileri sürmüşlerdir.

İnsani Gelişim İndeksi Anand ve Sen'in teorik temellerini geliştirdiği (UNDP, 1995) *Cinsiyet Gelişim İndeksi*'ne (GDI) dönüştürülerek ikili bir yapıda kullanılmaya başlanmıştır, yani İnsani Gelişim İndeksi iki alt başlığa bölünmüş, kadın ve erkek için ayrı ayrı ele alınmıştır. Uygulaması ise yukarıda İnsani Gelişim İndeksin de verildiği gibidir,

tek fark 0 ile 1 arasındaki değerlendirmeler artık kadın ve erkek için ayrı ayrı yapılmakta ve yorumlanmaktadır. Ortalama yaşam süresi, okuma yazma oranı, eğitim kademelerine kayıt oranı, tahmin edilen kazanılmış gelir oranının bulunup yüzde dağılımlarının bulunması bu indeksin temel unsurlarını oluşturmaktadır.

Cinsiyet Gelişim İndeksi ve İnsani Gelişim İndeksi arasındaki fark, sadece cinsiyet eşitsizleri ile ilgili değildir, bunun yanında bu eşitsizliklere uygulanacak yaptırım ve cezaları içermesi yönüyle farklılıklar vardır⁷.

Cinsiyet eşitsizlikleri ilgili bir diğer bir indeks ise, aynı yöntemle geliştirilen politik eşitlik ile ilişkilendirilebilecek olan *Cinsiyet Yetkilendirme Ölçütü*'dür (GEM). Bu yöntemle cinsiyet temelinde ekonomik yaşam ve politik sürece katılım düzeyi ölçülmektedir. Bu yöntemin ana unsurları ise, cinsiyet ayrımı baz alınarak, gelir düzeyi, profesyonel ve teknik işler içinde payların dağılımı, idari ve yönetsel alanda alınan paylar, ve parlamentodaki koltuk sayısıdır.

Tablo 2. Cinsiyet Eşitlik İndeksi (2001-2006)

Ağırlıksız Ortalama (%)	İnsani Gelişim İndeksi (HDI)	Cinsiyet Gelişim İndeksi (GDI)	Cinsiyet Yetkilendirme Ölçütü-İndeksi (GEM)
Yüksek gelir grubu	0. 887	0. 889	0. 656
Orta gelir grubu	0. 701	0. 689	0. 434
Düşük gelir grubu	0. 425	0. 415	0. 282

Kaynak: World Bank, IMF ve Janet G. Stotsky (2000), Gender Budgeting IMF Working Paper, WP 06/232 temel alınarak geliştirilmiştir.

⁷ Bu cezalar ise, eşit dağıtılmış denk kazanç yöntemiyle hesaplanmaktadır, Detaylı bilgi için bkz, Anand ve Sen 1995.

Tabloya bakıldığında bütün yüksek gelir grubu ülkeler için indekslerin daha yüksek düzeyde seyrettiği, düşük gelir grubu ülkeleri için ise bu indekslerin en düşük düzeyde olduğu görülmektedir⁸.

9. Cinsiyet Esaslı Bütçe Süreci: Uygulama ve Örnekleri

Cinsiyet bütçe analizleri sadece kamu kesimi tarafından değil aynı zamanda özel, sivil toplum ve üniversite araştırma kurumlarınca da yapılmaktadır. Bu araştırma kurumları tarafından yapılan analizlerde kamu kesiminin pay genelde daha fazladır. Aşağıda, devlet ve araştırma grupları tarafından oluşturulan cinsiyet bütçesi analiz örnekleri bulunmaktadır. Avrupa ülkelerindeki cinsiyet bütçesi üzerine yapılan araştırmalar ile şüphesiz daha çok örnekler karşımıza çıkacaktır. Avustralya ve Kuzey Afrika örnekleri cinsiyet bütçesinde öncü oldukları için verilmiştir.

9.1. Genel Harcama Dağılımının Kontrolü, Uygulama ve Sonuçları

Bu şekildeki analizler genellikle alt yapı harcamaları için yapılmıştır. Özellikle üretim ve istihdam artışı sağlamaya yönelik harcamalar olması nedeniyle bu tür harcamalar faydalı harcamalar olarak ifade edilmektedir. Bu çalışmalarda harcama sonuçlarının kontrolü, gelirler ve de her ikisini de içeren çok çeşitli analizlere yer verilmiştir.

a. Kuzey Afrika'daki Uygulamalar

Kuzey Afrika Ülkeleri cinsiyet esaslı bütçe uygulamasında henüz iyi bir yerde olmamalarına karşın, bu süreci ilk ele alan ülkeleri oluşturmaktadır. Yaklaşık olarak 1994'den beri ulusal bütçeden kamu kesimi cinsiyet bütçesi çalışma programlarına 350 milyon Rand tahsis edilmiştir. Bu çalışma programının sadece 250 milyon Rand'lik kısmı Kadın Çalışma Topluluğu çalışmalarına aktarılmıştır. Ayrıca bazı eyaletlerdeki yerel idari kuruluşlar da kendi bütçeleri ile bu desteğe katılmışlardır.

⁸ Bütün ülkeler için söz konusu indeksler ve bunların 2007 yılı için ağırlıksız ortalaması için bkz, www. imf. org ve aynı sonuçların 1999–2002 için detaylı analizi için de, Janet G. Stotsky, Gender Budgeting IMF Working Paper, WP 06/232.

1997 yılındaki program sonuçları analizinde gerçekleştirilen hizmetler, diğer ülkelerle kıyaslanmış ve 599 projenin uygulamasının iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. 9 Eyaletin yoksulluk profilleri göz önünde bulundurularak yapılan çalışmada, bu projede istihdam edilenlerin % 41'ini kadınların ve % 12'sini de gençlerin oluşturduğu görülmüştür. Kadınlarla ilgili tablolara bakıldığında, projelerde kırsal alanda yer alan kadınların oranları toplam nüfusa göre daha düşük düzeyde kalmıştır, ancak kesinlikle hedeflenenin üzerindedir. Bu durum kadınlara daha çok erkeklerin yaptığı işlerin verildiğini göstermektedir. Bunun nedeni de aynı işlerde kadınlara daha düşük ücretler verilmesidir. Ayrıca kadınlar daha kısa süreli işlerde çalıştırılmakta ve daha az eğitilmiş oldukları görülmektedir. İstihdam içindeki erkeklerin % 37'si kadınların % 32'sine göre daha fazla eğitim almışlardır. Değerlendirme sonuçlarına bakılırsa, cinsiyet bütçesi konusundaki program ve sonuçların daha da iyi geliştirilebileceği söylenebilir (Budget Review, 1998; 644).

Kuzey Afrika'da 1995'de Afrikalı kadınların % 20'si ve Afrikalı erkeklerin ise, % 14'ünün okul ve eğitim geçmişi bulunmamaktadır. 20 yaşın üzerindeki 7. 4 milyon insan okuma yazma bilmemektedir. Bunların 4 milyonu kadındır. Sadece 1 milyon insanın üçte biri orta yaş eğitimi ve eğitim programlarına devam etmektedirler (oranlar ve daha detaylı bilgi için bkz. ABET). Bu insanların % 29'u devlet tarafından açılan programlara katılmaktadır ve bunların çoğu da kadındır (% 41 erkek, % 59'u kadındır). ABET programlarına devletin desteği 1996-97 eğitim programlarının sadece % 1'idir. 1994'de eğitim Politikası Gelişme Merkezi Kuzey Afrikalılar tarafından kurulmuştur. Bunun amacı 5 yılda 3 milyon öğrenciye ulaşmaktır. Planın ilk yılı için belirlenen 132 milyon Rand'dı. Ancak, plan uygulamaya konulamamıştır. Devletin bu programa desteği 97 ve 98'de 1. 9 milyon Rand olmuştur (Hunt and Budlender, 1998; 25-43).

Altyapı yatırımları ekonomik kapasiteyi ve rekabet artıran bir harcama türüdür. Bu tür harcamalar yoksul insanların hayat kalitesine katkıda bulunurken, enerji, ulaşım, telekomünikasyon ve sosyal altyapı da özellikle kadınlara önemli yararlar sağlar. Özellikle, uzun dönemde

çocuklara ulusal ve yerel devletler tarafından yapılan altyapı harcamalarının artması beklenmektedir (altyapı harcamalarına ayrılan pay, 1998/99'da 1. 537 milyon Rand iken, 2000'de 1. 7865 milyon Rand'a yükselmiştir). 1995 sonlarında Afrika'da eski evlerin sadece üçte biri diğer yeni evlerin de % 3. 5'dan daha azı içme suyuna sahiptir. Hindistanlı beyaz ev sahiplerinin sadece % 12'si içeride akan suya sahip iken, % 21'i nehirlerden, barajlardan, derelerden su biriktirerek, % 16'sı da kuyulardan su biriktirerek ihtiyacını karşılamaktadır. Afrikalı ev sahiplerinin altı tanesinden biri su getirmek için en az 1 km yol gitmek zorundadır. 1993'de yerel Afrikalı ev sahiplerinin bu işi yapmak için harcadığı zaman 74 dakikadır. 18 yaş üzerindeki yerel Afrikalı kadınların yarısı zamanlarının büyük bir bölümünü su biriktirmeye harcamaktadırlar (South Africa, Budget Review, 1998; 15-658).

b. İngiltere'deki Uygulamalar

İngiltere de cinsiyet esaslı bütçe uygulaması 2001 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

New Deal programları, çalışma yaşında olup da ücretli bir işte çalışmayan, daha çok işsiz insana iş imkanı sağlayan bir programdır. Eğitim ve istihdam istatistikleri New Deal Programlarına katılanların % 27'sinin genç işsiz kadınlardan olduğunu ve bunların sadece % 16'sının uzun süreli işsiz olduğunu göstermektedir. Bu programa katılanların % 95'i kadındır. Programlar İngiliz Kadın Bütçe Grubu Başkanı olan Katherina Rake (bu grup Birleşik Krallık devletine danışmanlık yapan Rake başkanlığında faaliyette bulunmakta ve Think-Thank grubu olarak çalışmaktadır) tarafından analize tabi tutulmuştur. Bu programlar için fonun % 57'si gençlere yönelik programlara harcanmaktadır. Fonun % 23'i uzun süreli işsiz olanlara ve % 8'i de ailelere ve diğer küçük miktarlardaki gruplara harcanmaktadır (Rake paranın iki katının yalnız olan kadınlara ve gençlere harcandığını ifade etmektedir, bkz Rake, 2000; 107-10).

Kadınlar bütçe grubu, çalışan aileler için getirilen vergi kredileri için çok memnun olmuşlardır WFTC olarak adlandırılan bu uygulama birçok aileye fayda sağlamıştır. Bu uygulamanın iki ayrı vergi kredisine

ayrılarak, daha etkin hale getirilebileceği belirtilmektedir. Bunlar; İstihdam vergisi kredisi (ETC) ve Birleştirilmiş Çocuk Kredisi (ICC). Özellikle biz ICC'nin iki özelliğinin önemli olduğunu belirtmek gerekir. Birincisi çocuklar için finansal destekler sağlanması, ikincisi ise kesintisiz bir şekilde aile istihdam sistemiyle ilgisi olmayan ve çocuklara iş imkanı için yapılacak ödemelerdir. İstihdamı özendirici etki görebilmek için kadın ve erkekleri eşit şekilde hedef almaktadır. Böylece, iş ve koşulları her iki cinsiyet içinde eşit şekilde sağlanmış olacaktır. Ebeveynler arasındaki bakım ve para kazanma rolleri de teşvik edilmiş olacaktır. Bu durum, çiftlere iş saatleri konusunda hem çocuklar için, hem de yeni iş imkanı için bir fırsat sağlama konusunda karar vermelerine yardımcı olmaktadır. Şu an uygulanan özendirici teşvikler, bir çok aile için, uygun olan çözümler sunmaktadır. Sonuç olarak, ilk aşamada beklenen devlet politikalarının eşitsizlikleri daha da artırıcı bir etki oluşturmamasının sağlanmasıdır.

WFTC, en az bir ebeveynin işsizlikten istihdama alınması için düzenlenmiş olduğundan, evlerde ikinci gelir elde edenler için bir etki göstermemiş olabilir (çocuk bakımı vergi kredisine rağmen). Bu bir ailede ikinci para kazananın WFTC uygulamaları gereğince daha yüksek bir vergi oranı (% 55'lerle) ile karşılaştıklarını iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Aslında paylaşma saatlerini düzenleyen özendirici olmayan konular nedeniyle iki ebeveyn arasında, eğer biri 30 saat veya daha fazla çalışarak maaş alıyorsa, eğer bu saatler iki ebeveyn arasında hiç prim almaksızın paylaşırsa önem kazanacaktır. Bu özelliklerin ETC ile ICC sisteminde oluşturulması önemlidir. Herkesin iş sahibi olabilmesi için eşit muamele görmesi önemlidir. Böyle davranmakla sadece kadınlara karşı dolaylı bir ayırım yapılmakla kalmaz, ikinci para kazananlar olarak da ev işlerinin engellenmesi ve böylelikle, çocukların hayat kalitesinin etkilenmesi açısından da önemlidir. Birçok evin iki ve çok çalışarak para kazanmasına bağlı olması, yoksulluğun dışında kalmak açısından bugünlerde güvenli değildir. Tek bir para kaynağı ya da tek kişinin çalışması ile geçinen evler, yoksul sayılmaz. Bütün parayı kazanan işini kaybederse, onlar da otomatikman işsiz kalacaktır. Bunun yanında bugünün ikinci para kazananlarının çoğu, artan oranda aile

bozulmalarına ve çökmelerine uğrayacak yarının ebeveynleri olma durumundadırlar (Women's Budget Group, 2004; 17-121).

c. Fransa'daki Uygulamalar

Fransa da cinsiyet esaslı bütçe uygulaması 2000 yılından beri yıllık devlet bütçesi hazırlanırken cinsiyet esaslı bir yapı kullanılmaktadır. Bu yapının öncelikli amacı kadınların haklarını korumak ve cinsiyet eşitliğini sağlamaktır.

Fransa'da bütçenin cinsiyete olan etkisi, her bir bakanlığın bu alana ayırdığı pay ile ölçülmektedir. Eğitim Bakanlığı'nın 2000 yılı verilerine göre 10. sınıfta teknoloji kurslarına katılanların % 99'dan fazlasını kızların oluşturduğu görülmektedir. Bu oran kayıt olan öğrencilerin % 55'inin üzerinde bir oranı temsil etmektedir. Son yıllarda lise öğrencileri arasında okuyan kızların % 43'ü bilim kurslarına kayıt olmuşlardır (Dastot, 2000; 16).

Kadın ve erkekler arasındaki harcama ve hizmet dağılımındaki adaletin sağlanması, kadınların güçlenmesini ve haklarının farkına varmalarını garanti altına almaz. Bu nedenle kadınları güçlendirecek programlara güçlü ve sürekli fonlar sağlamak gerekmektedir. Bu fonların miktarları belirlenen amaç ve hedefleri yakalayacak harcamaları karşılayacak düzeyde olması büyük önem taşır.

Fransa da kadınlar hala çalışma alanında çok az yer almaktadırlar. Yeni işlerin sadece % 27'si kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Bu durumun değişmesi için;

- IMF 10 milyon Fransız Frangı tutarındaki bir miktarı, 2001'de 1000 yeni işyerinin oluşturulması için Uzman Kadınlar Garanti Fonuna aktarmıştır.
- Çalışan kadınlar için devlet destekli kurumlara 3 yılı geçen sürede yapılan yardımlar ile çalışan kadınların sayısını % 25 oranında artırdığı gözlemlenmiştir (French Budget Act, 2001; 13).

d. Avustralya'daki Uygulamalar

İletişim sektörü etkin olarak kadın işgücü tarafından karakterize edilebilir. Ayrıca, ileri teknoloji sektöründeki sanayilerin çoğunluğu ele alındığında, kadın işçi işgücünün geri kalan alanlarda etkin olarak yer aldığı görülebilir. Teknik ve yönetim alanında ise kadınlar daha da geri planda görülmektedirler, sanayiye yardım etmek için 1997/98 döneminde 400. 000 dolarlık finansal destek sağlanmıştır. Devlet bu sürecin ilk aşaması olarak bu sektörlerde vergi indirimlerini uygulamaya koymuştur. İkinci aşama, kapsamlı sanayi gelişim stratejisini ortaya koymaktır. Ancak, artan otomasyon, yetenek istemeyen işlerde bir düşüşü de beraberinde getirecektir. Bu da sanayideki istihdam artışı için potansiyel teknik ve yönetim alanlarında bir ilerlemenin olacağını gösteren bir kanıt olabilir.

Avustralya da teknik ve yönetim alanlarında kadınlara sınırlı bir alan verilmiştir. Çünkü, bu tür alanlara kadınların girişi engellenmektedir. En büyük engel eğitim ve öğretim alanlarında bulunmaktadır. Özellikle, eğitim kurumlarında kadınlara yönelik eğitim programları içinde genç kadınların sayısında artış olmasa da, eğitim bölümleri tarafından yapılan çalışmalar ile hazırlanan yasalar bilim alanında kadın ve kızlarını sayısını arttırmaya yönelerek, kadınlara yönelik olan bariyerleri zayıflatmaktadır. Bu durum, teknik ve yönetim kademelerinde kadınların istihdamda yer alma fırsatlarının artmasında yardımcı olacaktır (Australia Budget Report, 1986; 87-180).

e. Türkiye'deki Uygulamalar

Türkiye de cinsiyet esaslı bütçe çalışmaları ile ilgili altyapının oluşturulması 1980'li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. İlk olarak 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı'na bağlı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü bünyesinde Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu Kurulmuştur. Bu oluşum 20 Nisan 1990 Tarihli ve 422 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı olan bu kurum, 24 Haziran 1991 tarihinde kadın konuları ile ilgili sorumlu bir

devlet bakanlığı kanalıyla Başbakanlığa bağlanmıştır. Bu kurum 29 Mart 2003 tarih ve 25063 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan düzenlemeyle Başbakanlığa bağlı Kadının Genel Statüsü Genel Müdürlüğü olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.⁹

Türkiye de Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü cinsiyet eşitliği ile ilgili çalışan resmi kurumların başında yer almaktadır. 1995'te ki Pekin Beyannamesi Eylem Platformunda alınan kararları kabul eden Türkiye, bir takım yükümlülükler altına girmiştir. Bunlar;

- kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi (CEDAW¹⁰, BM Sözleşmesi)
- anne ve çocuk ölümlerinin azaltılması
- zorunlu temel eğitim yılının artırılması (8 yıla çıkarıldı) ve okur-yazar olmayan kadın nüfusunun azaltılmasıdır.

Diğer yandan söz konusu genel müdürlük, kadının eğitimi, kız çocuklarının durumu, kadına karşı şiddet, kadın ve ekonomi, karar verme sürecinde kadın, kadının ilerlemesi için kurumsal mekanizma, kadın ve kitle iletişim araçları başlıklarında çalışmalar yürütmektedir¹¹.

10 Kasım 2008 tarihi itibarıyla gösteren Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KGSM), ilgili kamu kurumlarının katılımıyla oluşturulan "toplumsal cinsiyet eşitliği kurumu taslak model tartışma dokümanı", oluşturulması planlanan kurum için, "avukat", "yarı mahkeme", "karma model (ilk iki modelin karışımı)" olarak üç alternatif benimsemiştir. Söz konusu kurum ve be modellerle ilgili tartışmalar devam ederken, üzerinde uzlaşılan ana noktalardan biri, bu kurumun

⁹ Genel Müdürlüğün 5251 sayılı Teşkilat Yasası 6 Kasım 2004 tarihli Resmi Gazete de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir, ayrıntılar için bkz. www. ksgm. gov. tr

¹⁰ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler. Türkiye 1985 yılından bu yana buna üyedir.

¹¹ Bu çalışmalara rağmen, 2008 tarihli OECD raporunda Türkiye cinsiyet eşitliği bakımından dünyada sondan 7. sırada 123'üncü olmuştur, bkz. www. oecd. org/report

kamu tüzel kişiliğine sahip olması ve idari ve mali açıdan özerk olması konusudur. Cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi için bu model önemli olurken, cinsiyet esaslı bütçeler için de hazırlık ve ilk aşama olduğu ümit edilmektedir. Diğer yandan toplumda cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile ilgili mevzuat çalışmaları devam etmektedir, bu alt yapının kurulmasından sonra ümit edilen sıranın mali konulara ve cinsiyet temelinde bunların değerlendirilmesine gelmesidir.

Birleşmiş Milletler Örgütü bin yıl kalkınma hedefleri içinde Türkiye için 2005 yılında hazırlattığı raporda ulusal ve yerel düzeyde kadınların katılımlarının artması ile ilgili hedef koymuştur. Türkiye de KGSM öncelikli olarak kadın nüfusun eşitsizliğe uğradığı alanların belirlenmesi ve bunların nasıl giderileceği üzerinde durmaktadır. KGSM ile Maliye Bakanlığının bu verileri koordineli kullanmaları ve Maliye Bakanlığının konuya duyarlı yaklaşımı kadın aleyhine oluşan eşitsizlik ve sosyal dengenin cinsiyet temelinde sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Cinsiyet esaslı bütçe ile ilgili olarak 27 Şubat 2008 tarihinde TBMM'de 70. Birleşimde parlamenterler konuyu gündeme getirmişler ve konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Bunun dışında, Kadın Girişimciler Derneği, İstanbul Kadın Araştırmaları Merkezi gibi sivil toplum örgütleri de bu alanda ki çalışmalarını sürdürmektedirler. Türkiye de ki gelişmeler değerlendirildiğinde yakın gelecekte cinsiyet esaslı bütçeleme ile ilgili düzenlemelerin yapılması konusunda kamu oyu bilincinin ve baskısının oluşacağı beklenebilir.

f. Marjinal Bir Uygulama: Kadın Dostu Şehirler Uygulaması

Toplumsal cinsiyet eşitliğini öncelikli konular arasında ele alan BM bu konuda bültenler çıkarmakta, çeşitli ülkelerde ofisler açarak bu alandaki desteğini devam ettirmektedir¹².

¹² Birleşmiş Milletler Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı (PMOB) Bülteni buna örnek olarak verilebilir

Avrupa Birliğine üye olan ülkelerde ise kadın dostu şehirler için önemli çalışmalar yapılmaktadır. Cinsiyet eşitliği için öngörülen kadın dostu şehirlerin oluşumu için;

- karar organlarında kadın sayısının artırılması
- eşitlik planlarının hazırlanması
- sivil toplumla diyalogun geliştirilmesi
- gençlerin cinsiyet eşitliği bilincinin yükseltilmesi
- toplumsal cinsiyet esaslı bütçeleme yapılması
- yerel yönetim faaliyetlerinde kadınlar için zaman kullanımının göz önüne alınması
- kent içi ulaşım ve konut politikalarında kadın önceliklerine önem verilmesi,
- kadınların yerel hizmetlere erişiminin kolaylaştırılması
- yerel yöneticilere cinsiyete hassas ve duyarlı olma eğitimlerinin verilmesi
- kadınlara yönelik şiddeti önleyecek, ışıklandırma, acil hat, personel birimi kurulması önlemleri
- kadınlara yönelik kolayca erişilebilir ve düşük maliyette sağlık hizmeti sağlanması
- spor tesisleri ve diğer imkanlardan kadınların eşit yararlanmasına yönelik düzenlemelerin yapılması önlemleri alınmaktadır.

İskandinav Ülkelerinde 2002 yılında prensip kararı alınmış, İsveç 2002, Norveç 2002-2003, Danimarka 2002, Belçika 2003 yılında cinsiyet esaslı bütçe uygulamasına geçmeye çalışmışlardır.

Genelde bütün bütçe belgelerinin ana amacı, tüm kamu harcamalarını ve gelirlerini bir araya getirmek ve kamu kaynaklarının analizini yaparak bunların ekonomideki etkisini ölçmektir. Bir cinsiyet esaslı bütçe belgesinin yayınlanmasının bütçenin cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisini, kadınların kendi devletlerinin cinsiyet eşitliği için yapılan

çalışmaların bütçede ne kadar dikkate alındığı yönünde bir bilinç ve katılım sağlayacaktır. Bu konuyla ilgili göstergeler için bir çok öneri yapılmaktadır (UNIFEM, 2000; 118).

Önerilerin bir bölümünde, aşağıda genel bütçe harcamaların fonksiyonel ve program bazlı olarak sınıflandırmak ve plan ve bütçe harcamalarında hesap verilebilirliği sağlamak için yapılması gerekenler aşağıda belirtilmiştir:

- Toplam harcama içinde cinsiyet eşitliğini sağlamada planlanan yapılacak harcama
- Toplam harcamalar içinde kadınlara yönelik hizmetlere tahsis edilen miktarın ve oranının belirlenmesi
- Milli gelir hesaplamalarında toplam harcamalar içinde kadınlara yapılan transferler harcamaları için tahsis edilen miktar

Bu tür göstergeler, BM inisiyatifinde yürütülecek ve sonra geliştirilecektir Devletin kamu harcamalarının % 20'sini temel sosyal hizmetlere ayırmasını sağlayacak ve bu fonun % 20'sini yardım şeklindeki bağışlar ile karşılamayı amaçlamaktadır. Bu tür göstergelerin oransal açıdan kısıtlanması, aslında ne kadar harcamanın cinsiyet eşitliğini sağlamada kullanılacak olmasını belirlemesi açısından önemlidir. Ayrıca bu göstergeler, gerçek harcamanın milli gelire göre düşüp düşmediğini veya yükselip yükselmediğini göstermez.

Birçok gösterge yoluyla söz gelimi, bakanlıklar tarafından yapılan uygulamalara katılım cinsiyet eşitliğini artırır. Örneğin;

- Girişimci desteğinde cinsiyet eşitliği,
- Kamu tarafından sağlanan eğitimde cinsiyet dengesi
- Kaynakların etkin kullanımı hakkında karar vermedeki cinsiyet dengesi

Sağlanan hizmetlerle kadın ve erkeklerin bu hizmetlerden duydukları tatmin seviyesini bilmek önemlidir. Harcamaların cinsiyet esaslı göstergelerini oluşturmak, kamu sektörü istihdamına katılımı ve mal ve

hizmet alım harcamaları ile özel kesimden de hizmet almak mümkün olabilecektir, yani;

- Kamu sektörü istihdamında cinsiyet dengesinin sağlanması,
- Özel sektörün kamu sektörü ile yapılan anlaşmalarında cinsiyet dengesinin sağlanması

Bu tür göstergeler, kamu kesiminin cinsiyet eşitliğini desteklediğini veya engellediğini belirten bir araç olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Literatürde yeni bir konu olarak ele alınabilecek cinsiyet esaslı bütçeleme ana inceleme konusu, hükümetlerin hazırladığı ve uyguladığı bütçe sürecine cinsiyet ölçütünün tamamıyla hakim kılınmasıdır. Çalışmanın içeriğinde de belirtildiği gibi bunun tek bir standardize edilmiş yolu yoktur. Sadece kullanım yerleri bakımından farklılıklar gösterebilir. Cinsiyet esaslı bütçe uygulaması, normal devlet bütçesinden ayrı olarak hazırlanabileceği, gibi, var olan devlet bütçesinin bir eki olarak da hazırlanabilir.

Bir ekonomide dışsallıkların ve kamusalıkların varlığı devletin ekonomiye müdahale etmesinin en önemli gerekçelerindedir. Cinsiyet eşitsizlikleri ve bunların artması, pozitif dışsallıkların azalmasına yol açabilir, bu yüzden cinsiyet eşitsizliklerini ölçen indeksler yardımıyla cinsiyet eşitsizlikleri belirlenip ve bunlar giderildiği takdirde pozitif dışsallıklar artırılacağı gibi, kamusal politikalarda eşitliğin ve verimliliğin gelişmesine önemli katkılar yapacaktır. Cinsiyet esaslı bütçeler sadece dışsallıkların ifadesi olarak ele alınmamalıdır, bu bütçe aynı zamanda kamu gelirleri, kamu harcamaları ve devlet borçlanmaları gibi maliye politikası araçları yönüyle tek tek ele alınıp uygulanmalıdır.

Cinsiyet esaslı bütçe uygulaması günümüzde standart bütçe sürecinin içine entegre edilecek ve birlikte kullanılacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu sürecin cinsiyet temelindeki başarısını ölçmek içinde kamu harcamalarının kamu gelirlerinin ve diğer araçların cinsiyet temelinde ne kadarlık bir ekonomik iyileşme (well-being) sağladığına bakmak gerekir. Cinsiyet esaslı bütçe politikalarının başarılı olabilmesinin bir diğer şartı ise ilgili ülkede o dönemde uygulanacak makro ekonomi politikalarıyla da desteklenmesi gereğidir. Bunun için de cinsiyet esaslı bütçe uygulamasının bütün ülke gruplarında kurumsallaştırılmasında büyük yarar vardır. Diğer yandan bu kurumsallaşma sağlanırken cinsiyet eşitsizlikleri temelinde sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için bütçe sürecine adapte olmanın yanında, eşitsizliğe uğrayan taraf olan kadınlara yönelik kamu harcamalarının artırılması (indeksler baz

alınarak), vergi muafiyet ve istisnalarının bu kapsamda spesifik olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Cinsiyet esaslı bütçe deneyimleri ve sonuçlarına bakıldığında daha fazla iş ve daha fazla katma değer yaratıldığı görülmektedir. Kamu kesimi dışında, sivil toplum örgütleri, kadın örgütleri ve kamuoyunu oluşturan diğer meslek gruplarının (klüp mallarını üreten) da kendi içlerinde bu bütçe sürecini ve hazırlama ve uygulama yönünde bir çaba içerisinde bulunmaları büyük önem taşımaktadır. Cinsiyet esaslı bütçe uygulaması belirli amaçlara ulaşmak için oluşturulan bir kurallar dizisi değildir, var olan bütçe uygulamasının cinsiyet temelinde yeniden ele alınmasıdır ki bu durumda cinsiyet yönüyle oluşan eşitsizliklerin tespit edilmesi ve bununla ilgili çözüm yollarının geliştirilmesine fırsat tanıyan bir sistemdir. Dolayısıyla cinsiyet açısından sosyal eşitsizliklerin giderilmesi ve sosyal refahın sağlanmasında aktif bir bütçe aracı olarak kullanılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Advisory Committee on Equal Oportunities for Women and Men (2003), Opinion on Gender Budgeting, EU Parliament, Brussels.
- Aktan, Coşkun C. ve A. Kadir IŞIK (2007), Sağlık Hizmetlerinde Devletin Rolü (Edt C. C. Aktan) Aura Yayınları, İstanbul.
- Anand, Sudhir and Amartya Sen (1995), "Gender Inequality and Human Development Theories and Measurement", back ground papers for Human Development Report New York UN HDR Office.
- Axelrod, D. (1995), Budgeting for Modern Government, Second Edition New York St. Martin's Press Inc.
- Bartle, John R. and Omaha Marilyn (2002), The Potential of Gender Budgeting: Has its Day Come, Panel on "Democratizing the Budgetary Process" Association for Budgeting and Financial Management Annual Conference, October 12, Missouri, USA.
- Berksoy, Turgay ve A. Kadir IŞIK (2006), Sağlık Hizmetleri Piyasası ABD örneği, (Edt Berksoy ve Işık), SPK Yayınları, No 177, Ankara.
- Budlender, Debbie (2004), Review of Gender Budget İnitiatves, CASE, Working Paper, USA, pp. 1-78.

- Budlender, Debbie and Diane Elson (2000), are made in UNIFEM, *Progress of the World's Women 2000*, New York, p. 118.
- Budlender, Debbie and Rhonda Sharp with Kerri Allen (1998), *How to do a gender-sensitive budget analysis: contemporary research and practice*, Commonwealth Secretariat and Australian Agency for International Development.
- Budlender, Elson, Guy Hewitt L. and T. Mukhopadhyay (2002), *Gender Budgets Make Cents*, Commonwealth Secretariat, London, UK.
- Cagatay, N. , M. Keklik, R. Lal and J. Lang (2000) " Budgets as if People Mattered: Democratizing Macro Economic Policies" SEPED Conference Paper NO: 4, USA.
- Chen, Shaohua and Martin Ravallion (2004), " How Have the World's Poorest Fared Since Early 1980s", Policy Research Working Paper No: 3341, World Bank, Washington DC.
- Dastot, Kean (2000) The Yellow Budget Paper on Women's Rights and Gender Equality', paper presented to Conference on Gender Budgets, Financial Markets and Financing for Development, Heinrich Boll Stiftung, Berlin.
- Department of Finance (1998), Government of South Africa, *Budget Review*, Pretoria, pp. 15-658.
- Department of the Prime Minister and Cabinet and Office of Status of Women, Commonwealth of Australia (1986-87), *Women's Budget Program: An Assessment of the Impact on Women of the 1986-87 Budget*, p. 180.
- Eikenberry, A. M. (2001), "Alternative Models of Public Budgeting: Speculations on an Feminist Budgeting Process" , unpublished paper, School of Public Administration, University of Nebraska at Omaha, USA.
- Elson, Diane (2003), *Gender Equality and Europe's Future*, European Commission, DG Education and Culture and Jean Monnet Project Brussels, 4. March.
- Elson, Diane (1998), 'Integrating Gender Issues into National Budgetary Policies and Procedures: Some Policy Options' *Journal of International Development* , Vol 10, pp. 929-941.
- European Research Office and APRODEV (2002), *Concepts Notes on Gender Budgeting*, UNIFEM and OECD, Conference of Belgium Government, Brussels.
- Fitzgerald, R. (1999), *Toolkit for Mainstreaming Equal Opportunities for Women and Men into the Structural Fund Programmes in Scotland*, Prepared for Scottish Executive and Equal Opportunities Commission.
- Government of France, Draft (2001) *Budget Act: Review of Appropriations for Actions in Support of Women's Rights*, p. 13. (Translated by OECD for 22nd Annual Meeting of Senior Budget Officials, May 2001, PUMA/SBO.

- Hendricks, J. J. (1995), "A response to manichean feminism", *Administration and Society*, Volume 27, pp. 290-295.
- Hunt, Karen and Debbie Budlender (Etd) (1998) *Money Matters- Women and the Government Budget*, Idasa, Capetown.
- Işık, A. Kadir (2005), *Hayatın Kalitesi Kavramının Felsefik Temelleri*, Aristo, Bentham ve Nordenfelt, T. C. Sağlık Bakanlığı, Ankara.
- www.sabem.gov.tr/akademikmetinler
- Klasen, Stephan (1994), "Missing Women, Reconsidered" *World Development*, Volume 22, No: 7, pp. 1061-71.
- Krug, B. and I. Staveren (2002), "Gender audit: whim or voice", *Public Finance and Management*, Volume 2, pp. 190-217.
- Leadbetter, Helen (2006), *Gender Budgeting*, Department for International Development, Policy Division, UK.
- Meriç, Metin, *Feminizme Mali Bakış* (2007), *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt 44, Sayı 509, ss. 58-67.
- Mutlu, Ayşegül ve A. Kadir IŞIK (2005), *Sağlık Ekonomisine Giriş*, Ekin Yayınları Bursa.
- Orosz, J. F. (2001), "The truth is out there: Is post-modern budgeting the real deal?", in J. R. Bartle (edt), *Evolving Theories, of Public Budgeting*, Amsterdam Elsevier Science.
- Rake, Katherine (2000) 'Into the Mainstream? Why Gender Audit policymakers' *New Economy*, Vol 7 No 2, pp. 107-110.
- Quisumbing, Agnes R. , Lawrence Haddad and Christina Pena (2001), "Are Women Overrepresented Among the Poor, An Analysis of Poverty in 10 Developing Countries", *Journal of Development Economics*, Volume 66, pp. 225-69.
- Sen, Amartya (1989), "Women's Survival as a Development Problem", *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*, Volume 43, pp. 14-29.
- Sen, Gita (2000), "Gender Mainstreaming in Finance Ministries" *World Development*, Volume 28, Number: 7, pp. 1379-90.
- Sharp, Rohanda (2003), "Budgeting for Equity: Gender Budget Initiatives within a Framework of Performance Oriented Budgeting", UNIFEM.
- Shick, A. (1993), "Budgetary Innovations" in A. Premchand, *Government Budgeting and Expenditure ontrols*, Washington DC and IMF.
- Stivers, C. (1993), *Gender Images in Public Administration*, New Bury Park CA, Sage Publications.
- Stotsky, Janet G. (2000), *Gender Budgeting IMF Working Paper*, WP 06/232.

Stotsky, Janet G. (2005), "Gender Bias in Tax System", Tax Notes International, June 9, pp. 1913-23.

UNIFEM (2000), Progress of the World 's Women 2000, UNIFEM Biennial Report, New York.

Walby, Sylvia (2008), Gender Budgeting: What is, How to do it. Why to do it, Lancaster University, Unpublished Working Paper, UK.

Women's Budget Group (2000), 'Submission to H. M. Treasury on the proposal for an Integrated Child Credit', London.

White, O. F. (1995), Public Administration's Gender Identity Problem, Administration and Society, Volume 27, pp. 227-283.

[www. un. org](http://www.un.org)

[www. worldbank. org](http://www.worldbank.org)

[www. imf. org.](http://www.imf.org)

[www. ksgm. com. tr](http://www.ksgm.com.tr)

[www. memurlar. net](http://www.memurlar.net)